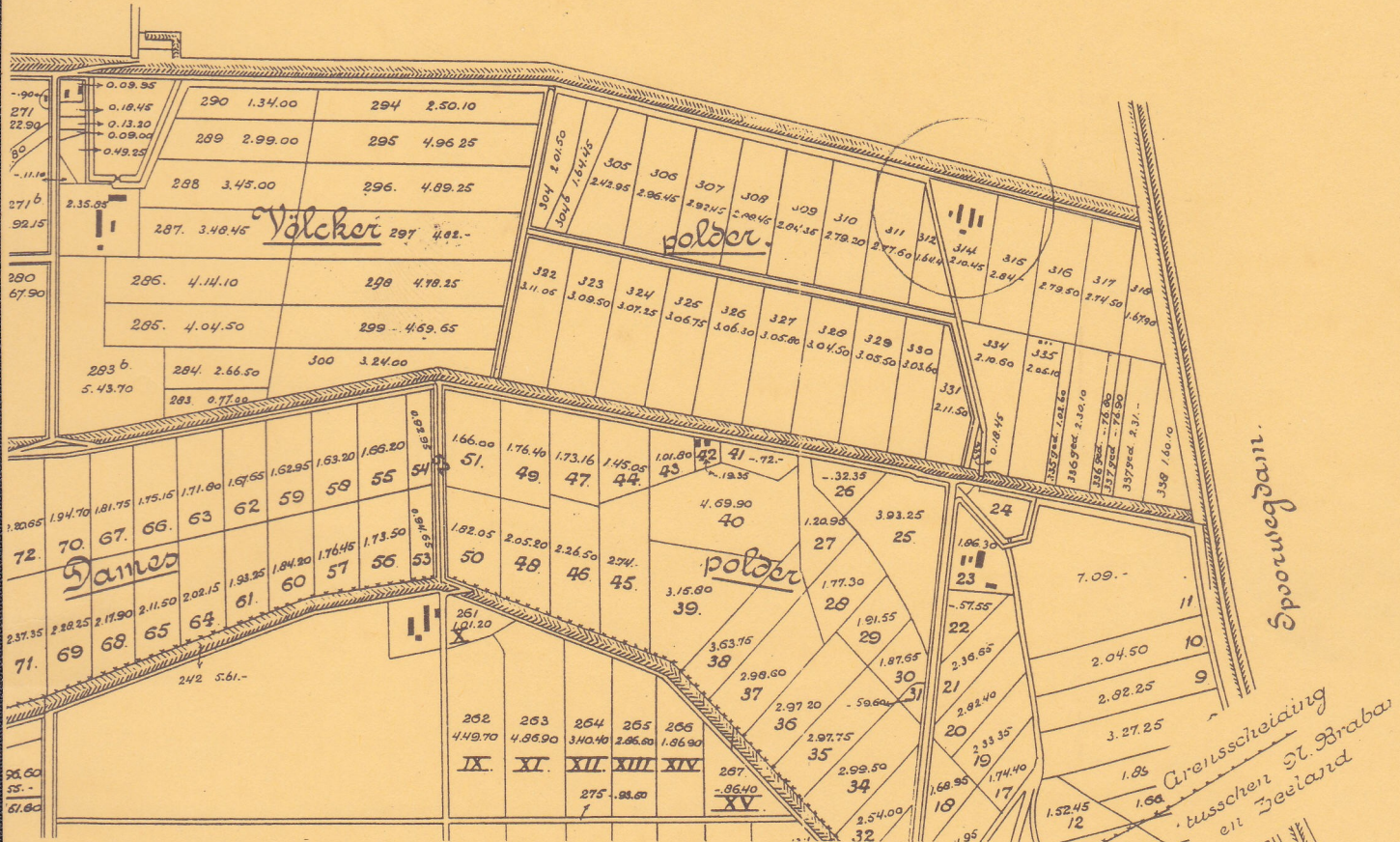

Tijding 1998 - 2

Wester Schelde.

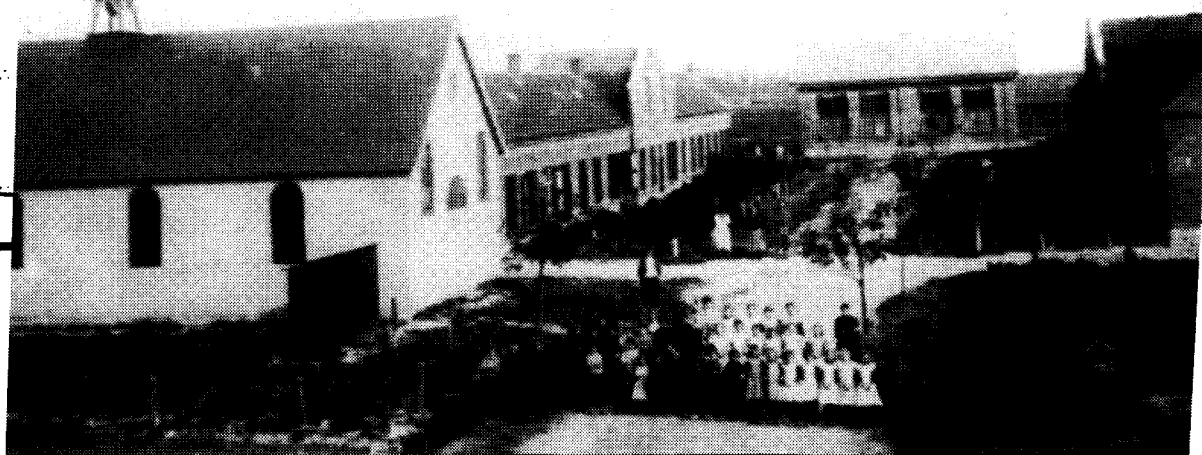

Kroniek van de heemkundekring

Het Zuidkwartier

Het Zuidkwartier betreft het gebied
ten zuiden van Bergen op Zoom,
omvattende de plaatsen Hoogerheide,
Huijbergen, Ossendrecht, Putte en
Woensdrecht.

Tijding 1998 - 2

18 HUIZEN

21e jaargang

sept. 1998

VAN DE REDACTIE

Wanneer we, op de Brabantse Wal staande, de polders inkijken zien we, als we vroeg genoeg zijn, een man met een hondje lopen. De kans is zeer groot dat we dan Eugene Jansen zien gaan in de polder, die een groot deel van zijn leven beheerst heeft. Hij heeft er gewerkt, veel over gelezen en nog meer, met veel gevoel, over verteld.

Deze speciale Tijding gaat vooral over het "leven" in de polder.

Vol trots bieden wij u deze Tijding ter lezing aan, onder het motto "een verteller verhaalt".

INFORMATIE VOOR DE LEZER

"Tijding" is het periodiek van de heemkundekring "Het Zuidkwartier" en verschijnt 3x per jaar.

Losse nummers van "Tijding" zijn verkrijgbaar bij:

De heer P.J. van den Bussche,

Kromstraat 3,

4631 KH Hoogerheide.

☎ 0164 - 613374.

De normale afleveringen tot en met 1998-1 kosten f 7,-- per stuk.

Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten f 5,-- per stuk.

Deze aflevering (1998-2) kost i.v.m. het vele foto-materiaal f 12,50

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:

De heer J. Halters

Stenenhoef 2,

4641CH Ossendrecht

☎ 0164 - 672854.

Nieuwe leden kunnen zich opgeven door middel van storting van de jaarcontributie ad f 25,-- ten name van penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht op nr.

14 05 21 436, of door middel van storting van f 25,-- op gironummer 276 04 67 ten name van Heemkundekring "Het Zuidkwartier", Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht.

Nadruk van, of overname uit "Tijding" van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan.

De heemkundekring "Het Zuidkwartier" aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Voor gegevens betreffende de statuten, bestuur en werkgroepen, zie Tijding 98-1.

“DAMES - ANNA MARIA - VÖLCKERPOLDER - VÖLCKERDORP”

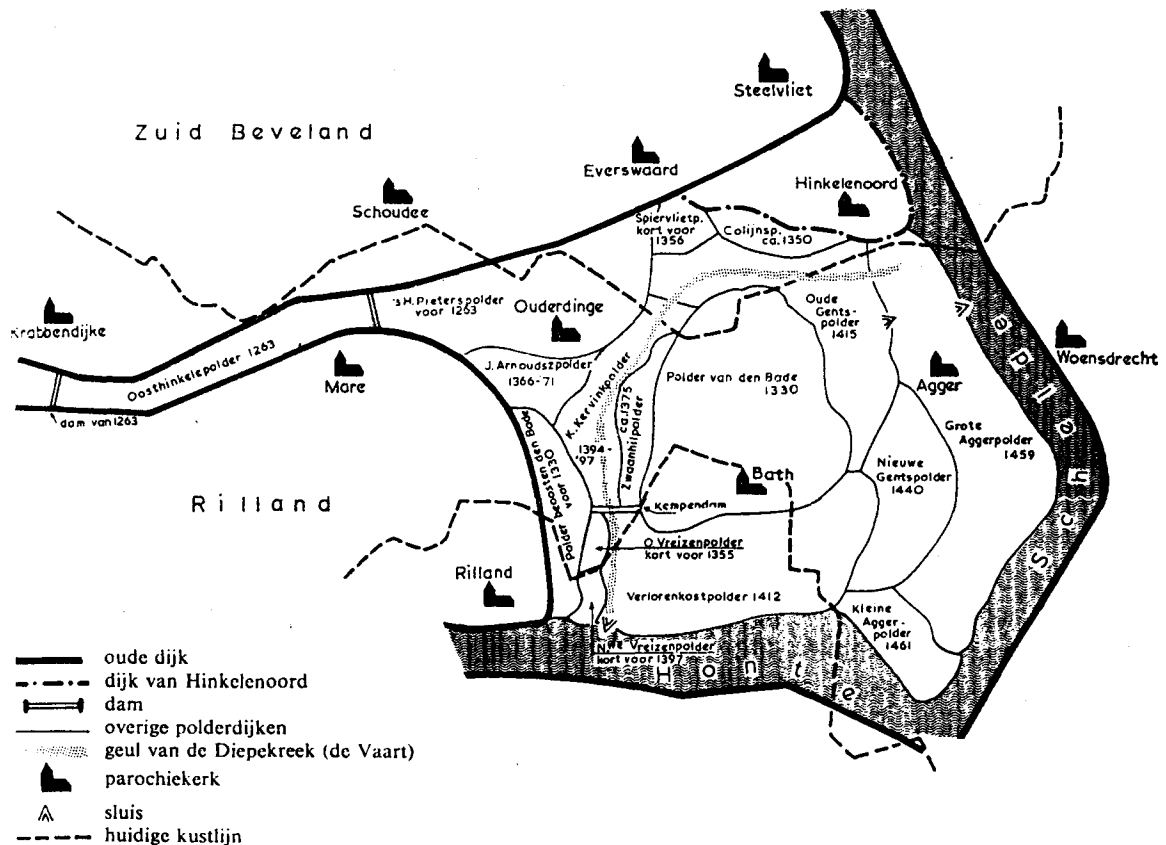
Door Eug. Jansen.

Om tot de geschiedenis van bovengenoemde titel te komen zal ik u eerst iets vertellen over dit gebied van vroegere inpolderingen en overstromingen.

In het begin van de 14e eeuw moet tussen, aan de ene kant Hinkelenoord-Agger en aan de andere kant Ouderdinge-Rilland, een zeer groot schorren- en slikgebied hebben gelegen van \pm 7000 gemet.

Een gedeelte hiervan zou in de 12e eeuw bedijkt zijn, waarvan slechts Iempolre bekend is.

Maar met de vloed van 1288 is het met zijn dorp Agger (het vroegste Agger) vermoedelijk verdrongen. Deze polder lag in de hoek van Zuid-Beveland, waar later de kleine Aggerpolder (1461) zou worden bedijkt.

Het eiland Bath en de overige polders in het zuidoosten van Zuid-Beveland (vermoedelijke situatie).

Om ons bij de streek te houden van de latere Völckerpolder komen we eerst bij de oude Gentspolder.

Op 16 februari 1415 krijgt Wouter van Gent, kamerling van de graaf Willem VI, een concessie voor de bedijking van " *Alzulke gorsse slicklant in de aanwerp Als gelegen sijn in den Oisteynde van Zuuyt bevelant en de geheten sijn Clikreshille, sHerenhillekijn, CrumFliet, japponder en de Agger mit allen hoeren toebehoren*".

De toekomstige bewoners wordt tolvrijheid in het vooruitzicht gesteld.

In 1419 werd het gebied door het kapittel van Oudemunster in verschillende partijen in pacht gegeven aan diverse personen.

Dat het hier om OudLand gaat (reeds ingepolderd geweest) blijkt uit de zinsnede in de oorkonde waarbij Wouter van Gent in 1423 zelf een partij tienden in pacht krijgt. Want in 1372 gaf graaf Jan van Blois aan Oloud Poppensz "*een Gorzekijn ende een delvekijn ghelegen buten dijcs aan onsen ambachte van Hinclenoorde tusschen Hooycreke ende der dilven*" in gebruik. Het moet dus in de Gentspolder geweest zijn, want de sluis van de Gentspolder lag ook in de hooykreek.

In 1440 volgt de bedijking van de nieuwe Gentspolder.

Samen zijn de twee Gentspolders 1200 gemet groot. Het grootste deel van de schorren die in 1415 van Wouter van Gent waren, was nog onbedijkt.

Maar in 1459 begon Hendrik van Borsele met de inpoldering van de Aggerschorren. De grote Aggerpolder werd met zijn 1550 gemet de grootste polder in de late middeleeuwen van Zuid-Beveland. In 1461 werd met de inpoldering van de kleine Aggerpolder de stroombedding van de Schelde (Honte) bereikt.

In de grote Aggerpolder kwam zeer snel het dorp Agger (tweede) tot ontwikkeling en moet voor 1471 gesticht zijn (parochie). De kerkbouw ging wat minder vlot, want in 1529 was de bouw nog niet voltooid en het heffen van een "*Aksijns totter refectie ende volmakinge van der voorsz. Kercke*" zal ook wel te laat zijn gekomen, want de vloed van 1530 en 1532 betekenden voor Agger nog niet het einde, maar na de Pontiaansvloed van 1552 was het toch gedaan.

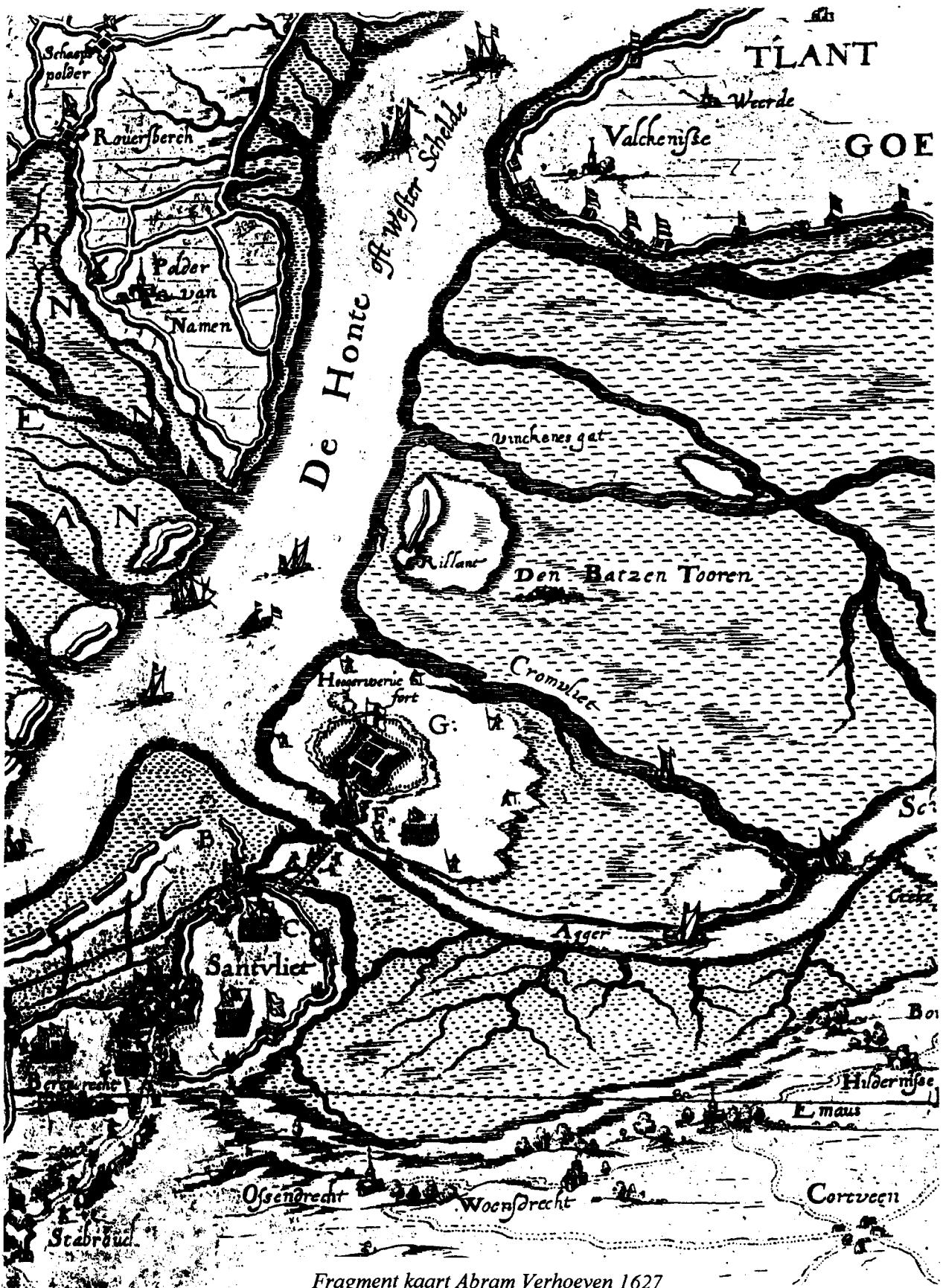
Tot de parochie Agger behoorden de Oude Gentspolder, de Korenpolder, van de grote en kleine Aggerpolder. Vòòr die tijd behoorden deze polders tot Hinkelenoord. En de Hinkelenoordse kerk zal wel de mater van de kerk van Agger geweest zijn.

Na de eerste overstromingen van 1530-1532 probeert men hier en daar de bedijkingen nog te herstellen maar met de vele stormvloed in het tweede deel van de 16e eeuw moet men dit ook opgeven. Het ondergelopen gebied waar eb en vloed de vrije loop hebben wordt nu het oorlogsterrein voor de 80-jarige oorlog. In de buurt van de toekomstige 18 huizen, op de Honte en Agger, en op de oude kreek, de Kromvliet en de Zuidkreek wat nu de rivieren zijn geworden, worden nu zeeslagen geleverd.

20 October 1572 trekt Dirk Bloemaart, een Brabander in dienst bij Mondragon, commandant van de Spaanse troepen, met behulp van een boertje uit de streek die bekend is met de geulen en kreek, bij lichte maan en laag tij met een leger van 3000 Spaanse huurlingen door dit schorregebied. Na 3 uur onmenselijk afzien stappen zij aan wal in Valkenisse (onder Waarde), waar zij de verschrikte soldaten van het Staatse leger overmeesteren.

In de namiddag van 4 september 1809 zal een Hollandse compagnie karabiniers van het Derde Regiment Jagers onder leiding van Majoor Gen. Cort Heyligers het huzarenstukje van Bloemaart herhalen om van de Brabantse oever, door geulen en kreek, zwemmend door het vaarwater van de Kreekrak, de Engelsen te verjagen van het fort Bath, die echter al vertrokken waren.

Toch kregen de manschappen voor deze heldendaad voor de rest van de veldtocht een dubbel soldij en een in goud geborduurd sabeltje dat ze op hun uniform mochten dragen.

Fragment kaart Abram Verhoeven 1627

Vlak in de buurt (de latere Anna Maria polder) tussen de Zuid-Kreek en de Kromvliet, wordt in 1627 door de Spaanse troepen het fort St. Martin opgericht ('t fort op Hogerwerf). Hierbij een verslag van een tijdinge (krant) van Abram Verhoeven omtrent Hogerwerf.

CLAERE AFBEELDINGE VAN

Sanvliet/ ende Schanssen daer ontrent / met de Stelle Hoogherwerff / tusschen Cromvliet en d'Agger / al waer s'Coninx volckhen sterck beschanst 1627.

Alsoo de Staten van Hollandt en Zeelandt hun Crijschvolck onder t'beleyt van Prince Hendrick van Orangien hadden ghesonden naer Grolle in de maent Julia ende dat belegghert soo is s'coninx volck in de maent Augusti naer Santvliet ghetrocken ende hebben hun daer beghinnen sterck te beschanssen gelijk sij noch theghenwoordich doen / ende alsoo apparent is van Santvliet een stadt te willen maken / waer door die van de neersijde groote afbreucke sullen lijden / ghelijck het dagelijckx ghebeurt / alsoo dat s'Coninx volck ten eersten aenghevanghen hebben hun te verstercken op de Stelle ghe-naempt Hoogerwerff gheleghen tusschen Cromvliet ende d'Agger ter neffens den Batzen Toren daer van den Maestre del Campo de Commisse hadde. — op de Gorssinghen van Enersweert is de stelle genaempt Hoogerwerff die de schippers soo noemen / om datter een hooghe schau is / ende een schaepskoeye op stont daer menichte van schaepen ghinghen weyden met den hooghen springvloet oft wat er de schapen haer naer retireeren/ De wachter van den Hoogerwerff was ghe-noempt Plun ende die den stellen daer ontrent in Pachte hadde was ghe-naempt Willem Helmans Beenhouwer van Berghen op Zoom / daer laeghen noch bij / de Gorssinghen van Schraeszhoek / ende Scheeck waer ooc menichte van Schappen / op ginghen weyden.

de plaesce van Hoogherwerff / is t' Oostelijckst stuck van t'verdroncken landt van der Goes / dat Brabant door de Agger ghescheyden / d'uitganck van de Schelde soo ghe-naempt / na een van de verdroncken Dorpen daer te neffens / wijdt ~~omte~~ ontrent 4 oft 5 roeden en dien 3 voeten/ met keet water / soo datmen met leech water dat overgaen kan ghelijck alst'gansche Cromvliet van Berghen op Zoom tot daer toe. Dit Hoogerwerff is een verdrooghinghe oft opworpinghe van slijck / over langhe ende vele jaeren van die van Brabant tot een schaepsstalle ghebruyckt / by t'welcke mede in pachte de Visscherije ende de voghel Jacht ghegheven wiert aldaer rontsom ende ontrent in de Kille en kreen/ die daer veel sijn aen de Brabantsche zijde / nae al tot voorby Lillo / d'welck al onbedijckt leyt waer noch andere Gorsingen sijn die met leech water al drooch ligghen ende met spring vloet onder vloeyt / behalven dat Hoogherwerff / die veel bewassen is met Soutelle / Crabde ooren ende andere kruyden / soo dat ten lesten s'Coninx volck hun daerop versterckt hebben /

De St. Martijnsweg en het zuidelijke stuk van de Nieuwe Hinkelenoordpolder "Hogerwerf" waarvan nog duidelijk de verhoging zichtbaar is, herinneren ons nog aan de veldslagen in de polders. De gevechtshandelingen op de kaarten van Blau, Jansonius en Abram Verhoeven laten ons zien dat het een komen en gaan was van troepen in dit uitgestrekte overstroomde gebied.

Na de tachtigjarige oorlog werd het even stil. Bij Woensdrecht worden in 1651 het Neerland en in 1685 de Zuidpolder en de Oude Hinkelenoord polder ingedijkt.

De Prins Karelpolder in 1728, Nieuwe Hinkelenoordpolder in 1801 en Caterspolder in 1861.

Voor inpolderingen in de omgeving van de toekomstige 18 Huizen moeten we wachten tot 1861 Van der Duynspolder, de Damespolder in 1885, Anna Maria polder in 1897 en tenslotte de Völckerpolder in 1904.

Om de polders na 1801 te behandelen moeten we weer terug in de geschiedenis..

Voor 1801 zien we Adam Adriaan van der Duyn (1683-1753), de eerste Van der Duyn die zich heer van Hinkelenoord mag noemen. Hij had o.a. bezittingen in de Oude Hinkelenoordpolder. Hinkelenoord kwam via zijn vrouw Anna Cornelia Elisabeth van Dorp in de familie Van der Duyn.

FRAGMENT UIT DE STAMBOOM VAN DER DUYN EN HINKELENOORD

De eerste Van der Duyn die zich heer van Hinkelenoord mag noemen is **Adam Adriaan van der Duyn (1683-1753)**.

Hij was gehuwd met **Anna Cornelia Elisabeth van Dorp (1688-1749)**, dochter van Charles Philippe van Dorp, heer van Maasdam, en Anna Elisabeth de Huybert van Hinkelenoord.

Dus Hinkelenoord is via zijn vrouw in de familie Van der Duyn gekomen.

Volgende heer was een zoon van Adam Adriaan:

Aarnout Joost van der Duyn (1718-1785). Hij erfde van zijn vader de heerlijkheden 's Gravenmoer, Maasdam, Benthorn en Hinkelenoord.

Na het overlijden van Aarnout Joost (1785) nam de ongehuwde zoon:

Adam Francois van der Duyn (1745-1793) de heerlijkheden over.

Een broer van Adam Francois erfde de heerlijkheden in 1794: **Willem van der Duyn (1749-1813)**

Deze liet aan zijn zoon: **Adam Francois Jules Armand van der Duyn (1771-1848)**

de familiebezittingen in 's Gravenmoer, Maasdam, Benthorn en Hinkelenoord na.

(In 1823 verkocht hij de bezittingen in 's Gravenmoer).

Hierna kan ik de "Van der Duyn's" niet meer volgen.

De eerste "Völcker" die "heer" was van Hinkeloord was:

Jan Leonard Völcker (1868-1939), zoon van Hendrik Gerard Johan Völcker (1840-1908) en Eleonore Anna barones Van der Duyn (1838-1904).

Hij was vermoedelijk ongehuwd.

Hij werd opgevolgd door zijn neef (oomzegger): **Hendrik Gerard Johan Völcker**

(1891-1955) en deze door zijn enige zoon: **Johan Adolph Völcker (1931-?)**.

Deze vertrok in 1971 naar Frankrijk.

Maar hun achterkleinzoon **Generaal Adam François Jules Armand van der Duyn (1771-1848)** deed goede zaken in de polders onder Woensdrecht.

Buiten de familiebezittingen in 's-Gravenmoer, Maasdam, Benthoven en het oude Hinkelenoord krijgt Adam voor zijn hulp aan de prins van Oranje, om deze na de Franse tijd te kronen als Willem I koning van Nederland, een gebied van ongeveer 3500 gemet schorren en slikken ten westen van de oude Hinkelenoordpolder. Graaf Adam van der Duyn was tezamen met Hogendorp en graaf van Limburg Stirum het bekende driemanschap dat Willem I terug in het zadel van het koningschap heeft geholpen.

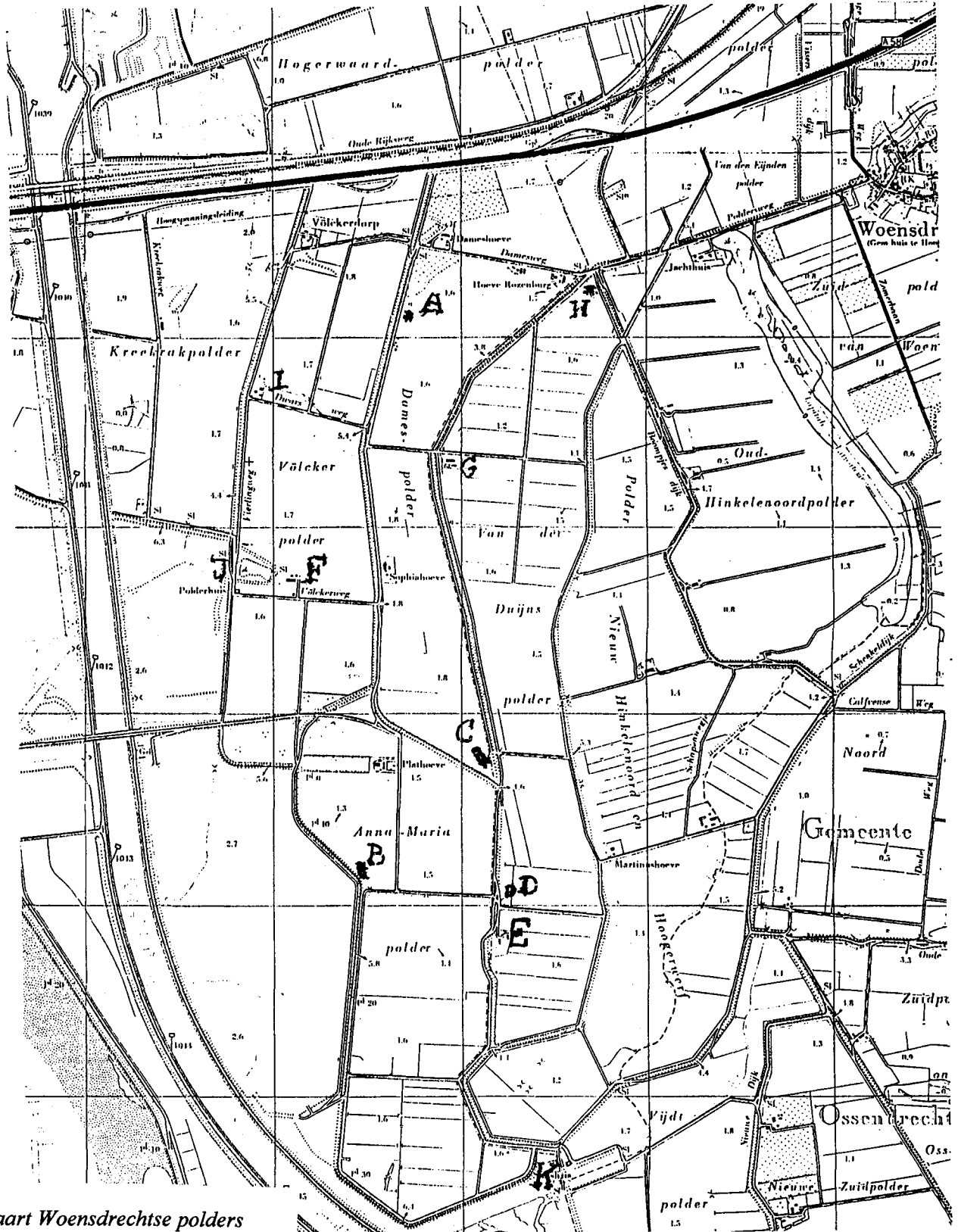

Adam F.J.A. graaf Van der Duyn van Maasdam

Het gebied dat hij bij zijn bezittingen kon voegen was gelegen tussen, zuid: de Belgische grens, west: geule of kil van Woensdrecht, de latere Woensdrechtse kaai, noord: het Markiezaat van Bergen op Zoom en oost: de buitendijken van de oude Hinkelenoordpolder en de Noordpolder van Ossendrecht. Het totale bezit van Generaal van der Duyn in Oost-Beveland komt dan op ongeveer 3500 gemet (Bloys) = 0,39 ha.

De nazaten van de Generaal, waaronder de families Völcker, Van Wassenaar, Bijlandt en Taats van Amerongen zijn verantwoordelijk voor de indijkingen vanaf Nieuwe Hinkelenoordpolder in 1801 tot Völckerpolder in 1904.

We zullen buiten de Völckerpolder ook wat dieper ingaan op de geschiedenis van de Damespolder (1885) en de Anna Mariapolder (1897). Dit omdat hier buiten de hofstedes ook een aantal arbeiderswoningen stond. Want later zien we een verloop van bewoners van deze arbeiderswoningen (de 2-3-4 huizen), in de Dames- en Anna Mariapolder naar het Völckerdorp waar een schooltje en kerkje (kapel) stonden.

Kaart Woensdrechtse polders

A = Twee huizen	D = Huis van L. Bolders	G = v. d. Duinshoeve (Zandee)
B = Drie huizen	E = Hoeve Hogerwerf	H = Hoeve koster Pijnen
C = Vier huizen	F = Völkerhoeve	I = Hoeve Nijssse
J = Woendrechtse Haven	K = Ossendrechtse Haven	

De Dameshoeve voor 1940

De Damespolder, waarvan de concessie toebehoorde aan de gezamenlijke erven van Van der Duyn, werd in 1884 ingedijkt. De polder was 210 ha groot en had f 186.000,- gekost aan bedijkingskosten. Er werden een nieuwe haven en losplaats bij aangelegd. In de sluis werd een arduinen steen ingemetseld met de tekst:

Bedijkt door A.G.M. Hombach
 Ing: N.A.M. van der Thoorn
 Opzichter: A. Hollestelle

De naam Damespolder was simpel een toespeling naar de "dames" van de eigenaren. Ook de Dameshoeve, nu van Peter Michielsens, was natuurlijk een afleiding hiervan.

De heer A.G.M. Hombach (de oude), rentmeester van de polders, zien we ook al op de gedenksteen van de sluis van de Caterspolder (1861) voorkomen. (Nu als monumentje geplaatst aan de oprit van het nieuwe viaduct naar de Damespolder).

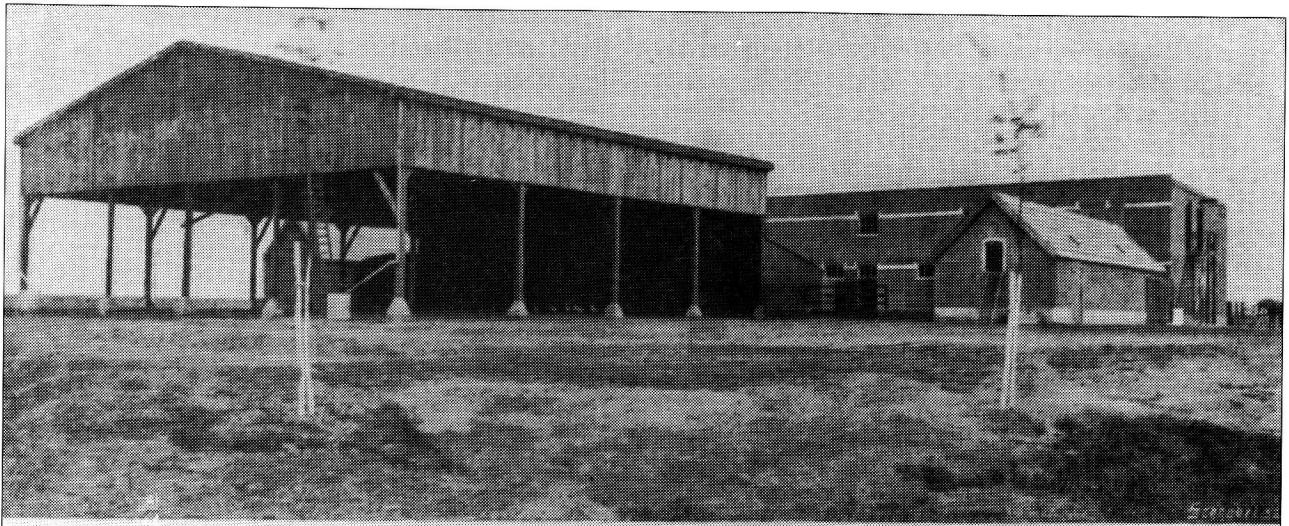
Interessant zijn nog het bestek en voorwaardenboekje uit 1885 met de tekening van de grote landbouwschuur van de Dameshoeve die rentmeester A. Hombach te Hulst liet maken voor de aanbesteding, welke plaats zou hebben in de herberg "La Belle Vue" te Woensdrecht.

In hetzelfde koffiehuis bij Jansen hield A. Hombach in de zomer van 1888 (4 jaar na de indijking) een openbare verkoping van 200 ha (de gehele polder) landbouwgewassen te velde. Er bestond ook gelegenheid tot huren van land voor vlas en suikerpeeen voor het volgende jaar.

Buiten de Dameshoeve, waarvan de eerste zetboeren Marinus (en later in 1896 zijn zoon Riekus) Overbeeke, Geers en David waren, komen de eerste arbeiderswoningen tot stand.

1. Een woning bij de Dameshoeve (huisje rechts op de foto), waar eerst de onderhoudstimmerman Roosen komt te wonen die belast is met het onderhoud van boerderijen en huisjes die in de polder bezit zijn van de Völcker's. Dit huisje zal later in de volksmond "Rooskes" huisje heten. Na Roosen zal dit huisje nog bewoond worden door de opperknecht van de Dameshoeve (Damme?).

2. Onder de zeedijk van de latere Völckerpolder de 2 Huizen waarvan Jac van Wijk (poldergarde), Machielsen, Overbeeke, Nijse (later Völckerpolder) en Dalebout (van 18 Huizen) bewoners waren..

HENRI-HOEVE IN DEN ANNA MARIA-POLDER.

Poldergarde J. van Wijk achter de 2 Huizen

KOOLZAAD.

Deurwaarder H. PONNE

te Bergen-op-Zoom, zal ten verzoeke van de Heeren FERNAND HOMBACH te Hulst en E. MOORS te Hoogerheide op

ZATERDAG 25 JUNI 1898,

's voormiddags 10 uur, ten huize en ter herberge van den Sluiswachter P. LEIJTEN, bij de Ossendrechtsche Haven onder Woensdrecht, in den nabijheid van den Anna Mariapolder, in het openbaar

VERKOOPEN:

Ongeveer 200 hect. (500 gem.)

prachtig gewassen

KOOLZAAD,

in den in 1896 ingedijkten Anna Mariapolder, gelegen onder de gemeente Rilland-Bath, provincie Zeeland, 1 uur van het dorp Ossendrecht (Stoomtramlijn Antwerpen — Bergen op Zoom — Tholen), 1 uur van het Station Woensdrecht (lijn Breda — Rosendaal — Vlissingen).

Het Koolzaad is tegen hagelschade verzekerd bij de Eerste Nederlandsche Hagelverzekering - Maatschappij tegen vaste premie, gevestigd te Zutphen.

De kavels zijn op het terrein aangewezen, terwijl de Kadastrale grootte is opgegeven zonder aftrek van killen.

Nadere inlichtingen, zijn te bekomen bij den Heer E. MOORS, Burgemeester te Hoogerheide, zoodmede ten Kantore van genoemden Deurwaarder PONNE.

De eerste oogsten uit de Anna-Maria polder

3: En tenslotte: de 4 Huizen achter in de Damespolder (zie kaartje) waarvan o.a. Machiels, Neve (1e poldergarde), 2x de Greef, Hugens, Noteltje Kapendijk en Ots bewoners waren. Tot zover de Damespolder.

De Anna Mariapolder

Hendrik J. Völcker van Soelen, eigenaar van het grote schorregebied ten zuiden van de Damespolder, bedijkt er 212 ha, gelegen tegen de Nieuwe Hinkelenoord en Van der Duyn en Damespolder. Het werk dat in 1897 gereed komt kost f 173.000,- en wordt Anna Mariapolder genoemd, naar Maria Anna de Beijer (1822-1898), die gehuwd was met Guillaume graaf van der Duyn (1803-1880).

H.G.J. Völcker die een telg was uit een schatrijke Sliedrechtse baggersfamilie, was gehuwd met Elenora barones van der Duyn en zal door dit huwelijk eigenaar van dit gebied geworden zijn.

In de Anna Mariapolder komen we de Henri hoeve (naar Hendrik Völcker) tegen. In de volksmond Plathoef, waarvan de eerste zetboeren Cees Overbeeke en Tiest Luyks zijn en de Van Wingen(s) als pachtboeren.

Achter tegen de zeedijk worden de 3 Huizen gebouwd. Arbeiderswoningen waarvan o.a. de Dikke Moor, J. Groffen, de broers Frans en Louis van Gool en Louis Bolders de bewoners waren. Later bleef er een huis over met Harry en Dien van Gool-Machiels, de Fam. Zandee en tenslotte Kees in de Wei.

De Fam. Zandee is in 1938 uit de 3 Huizen naar de Johannahoeve bij Korteven gegaan. 1 Februari 1953 overstroomde de polder door 3 doorbraken in de zuidelijke zeedijk.

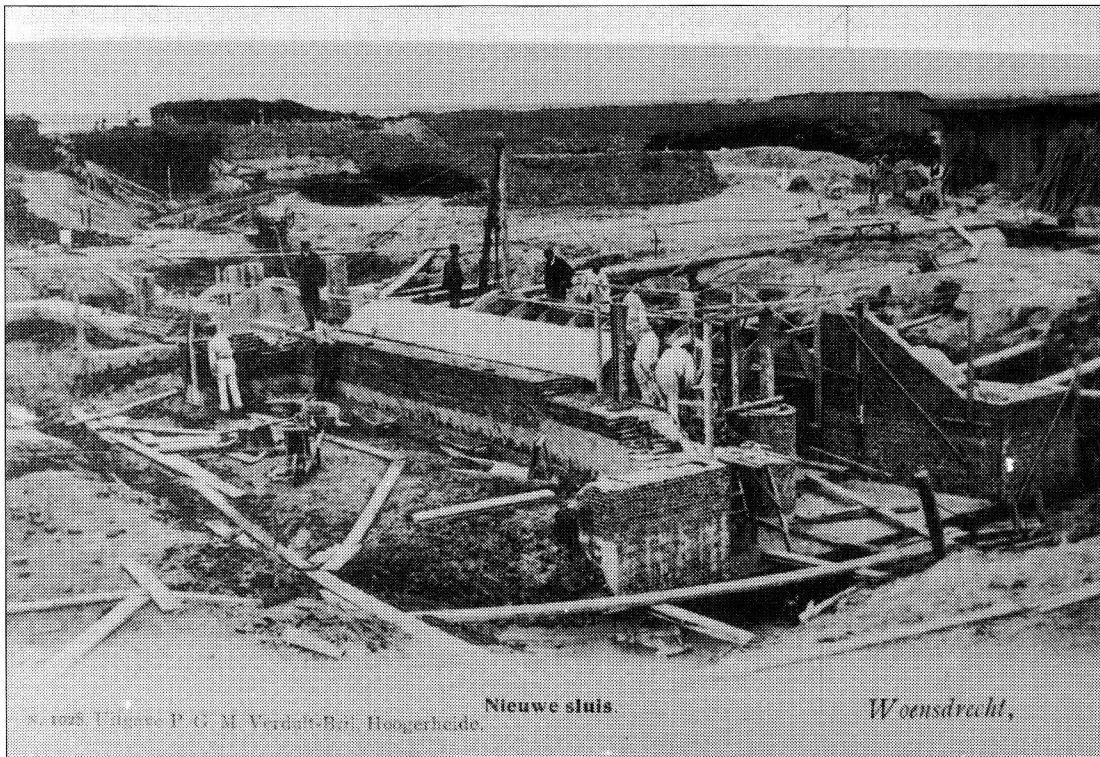
*Fam. Zandee bij de 3 Huizen
Boven v.l.n.r. Marien, Jan, Kees, Johannes, Aghata,
vader Adriaan Zandee en moeder Johanna Moelker
Onder v.l.n.r. Willem, Dionisius en Pieter*

De Völckerpolder

De Anna Mariapolder was nog maar net ingedijkt of H.G.J. Völcker vroeg weer een concessie voor het schorregebied naast de Anna Mariapolder en de Damespolder.

Ondanks het feit dat de schorren eigenlijk nog niet rijp waren voor inpoldering, werd op 23 augustus 1902 concessie verleend voor inpoldering van de Völckerpolder. Dit kwam vooral omdat de uitwatering van de Damespolder niet goed werkte, doordat de geul voor de suatiesluis "Het Schutlaken" (ten westen van de Dameshoeve) dreigde dicht te slibben. Hierin kwam verbetering door het aanleggen van een nieuwe sluis in de Völckerpolder. Bij deze sluis kwam een getijdhaven, nl. de haven van Woensdrecht.

Begin 1904 was het werk voltooid, maar het bleek niet aan de concessievoorwaarden te voldoen en werd pas in 1905 goedgekeurd. De 208 ha grote polder had f 253.000,- aan bedijking gekost en werd vernoemd naar de concessionaris. Het dichten van de dijk moet al in september 1903 hebben plaatsgevonden. Want in dagblad De Zoom zien we een verslag van de festiviteiten (volkspelen, concerten, vuurwerk enz.) die toen hebben plaats gevonden.

De in aanbouw zijnde sluis bij de Woensdrechtse haven

Dit zijn de koude cijfers over de inpoldering, maar als men de foto bekijkt van de strooien keten tegen de zeedijk van de Damespolder zal men wel snappen dat het voor de dijkwerkers en krammers hier allemaal geen rozegeur en maneschijn.

Dorus Machiels verbleef hier permanent met zijn gezin. Dochter Dien werd hier geboren in 1903

Af de Omstreken.

De Völckerpolder.

Op Zaterdag had het feest der bedijking plaats van den Völckerpolder.

De eigenaren werden 's morgens aan den tram met muziek ontvangen, waarna dhr van den Kerkhof in keurige woorden hen het welkom toeriep.

Dhr Völcker dankte voor de gelukwensen en hoopte, dat deze zouden bewaarheid worden.

Hierna werd de rijtoer gemaakt naar de Directieket, alwaar de thans gereed liggende polder in oogenschouw werd genomen. Het is een uitgestrektheid van verscheidene H. A. bouwland, die in de naaste toekomst voor velen een goed stuk brood zal opleveren. De bedoeling is, dat er voorloopig maar ééne hofstede in zal komen. Het geheel ziet er goed uit en zal wel het hoofd bieden aan de woeste elementen, die onze Schelde ook hier nog vaak kan doen optreden.

In de Directieket werd de luchgebruikt en tengevolge van het slechte weer der vorige dagen was er eene verandering in het program gekomen, zoodat het Concert van de Harmonie „Aurora” en de verdere festiviteiten niet in de Directieket, doch op de hoeve van dhr Overbeeke zouden plaats hebben.

Des nam. waren ten ongeveer 4 uur alle polderbesturen van de aangrenzende polders aanwezig, benevens de geheele Gemeenteraad van Woensdrecht.

Nadat dhr Völcker o. s. van de Directieket waren teruggekeerd, nam dhr Dietyors als waarnemend voorz. van den Gemeenteraad het woord en sprak ongeveer als volgt:

WelEdelgeb. Heer Völcker.

Als jongste wethouder der gemeente Woensdrecht, reken ik het mij tot eene groote eer de gevoelens van ons gemeentebestuur, hier aanwezig, te mogen vertolken.

Immers, het geldt hier vandaag eene plechtige feestviering ter gelegenheid der zoelaang gewenschte bedijking der schoo-

ren, thans herschapen in Völckerpolder.

Ik zeg hier, de zoelaang gewenschte bedijking, en niet ten onrecht! Blaas wij een blik in 't verleden, dan moeten wij evenals de betrokken polderbesturen constateren, dat de Uitwateringskil of zogenoemde gecombineerde Kil sinds geruimen tijd in een slechten toestand verkeerd, waardoor veler belangen werden geschaad. Dien toestand nader te schetsen, ligt niet op onzen weg. Enkel willen wij hieraan toevoegen, dat wij ons zelve volkomen konden vereenigen met de polderbesturen, aan wien het beheer der gecombineerde Kil behoort, waar dezen vermaanden, dat om aan de waterloozing eene gewenschte verbetering aan te brengen, er nog twee wagen openstanden m. a. w. er nog twee middelen konden te baat worden genomen: ofwel het bedijken der voorliggende schooren, ofwel het plaatsen of daarstellen van een stoomgemaal. Aan het eerste werd dan door U, uwe mede-eigenaren en bekwame beheerders de voorkeur gegeven, grootsche plannen werden in overleg met Uwe ijvervolle beheerders ontworpen, de uitvoering werd aan kundige handen toevertrouwd, en de voltooiing hiervan zien wij ten huidigen dage naderen.

Dat groote werken ook groote geldelijke offers eischen, lijdt geen twijfel, en dat aan zulke onderneming, zij het geen directe dan toch indirecte gevaren verbonden zijn, zal wel geen nader betoog behoeven. Doch, WelEdelgeboren Heer, U zijt noch voor die groote geldelijke offers noch voor die gevaren teruggedeinsd. U had slechts ééne leuze, en wel deze: ik wil, dat ten koste van welken prijs ook, op het gebied van Uitwatering een nieuwe toestand geboren worde! Ik wil eene goede waterloozing hebben, opdat voortaan de belangen der betrokken polders nimmer weer worden geschaad.

Welaan dan, WelEdelgeboren Heer, wij feliciteeren U dan hartelijk met dat schoon gewrochte werk, en durven er niet aan twifelen of het resultaat van dit werk zal medebrengen, dat niet alleen de wenschen der polderbesturen, maar ook die van alle Ingelanden zullen bevredigd worden.

Voorts wenschen wij U nog toe, dat die polder nu den naam draagt van Völckerpolder, een naam, waarop wij allen trots gaan, een naam, die wij verhoppen door alle tijden heen met gouden letters zal geboekstaafd blijven, dat die polder, die aan zoovele handen in onze gemeente werk zal verschaffen, voortdurend van alle onheilen, rampen en tegenspoed moge gevrijwaard blijven, en eene hooge rente voor de eigenaren moge afwerpen.

En nu ten slotte, WelEdelgeboren Heer, bedanken wij U hartelijk voor de vriendelijke invitatie op dit feest en geven U de verzekering, dat deze voor ons zoo heugelijke dag bij ons voortdurend in aangename herinnering zal blijven. En alvorens hier te scheiden roepen wij uit volle borst en met verheffing van stem, die over de Schelde zal weergalmen: »Lang leve de WelEdelgeboren Heer Völcker, hip hip hoorá.»

dhr Völcker dankte recht hartelijk voor de zoo gul uit het hart gevloede woorden. Vooral zou het hem aangenaam zijn, zoo deze werken mogen bijdragen tot den zoelaang gekoesterden wensch van een betere uitwatering der aangrenzende polders.

Hierna namen de Volkspelen een aanvang, bestaande in masklimmen, spriedloopen, tonsteken en zakloopen, waaraan zeer vele prijzen waren toegekend, alle nuttige zaken, zooals horloges, kledingstukken enz. waaronder zeer kostelijke. Het zakloopen werd uitgevoerd door het vrouwelijk geslacht, dat echter bewees in deze sport zeer goed thuis te zijn.

Onder het diner, wat nu volgde, werden aan de polderbesturen verfrisschingen aangeboden, benevens de beide harmoniën geregaleerd, totdat het concert aanging, toen allen zich vereenigden om te luisteren naar de keurige nummers die «de Scheldezones» ten beste gaven, terwijl de hofstede eenvoudig doch net werd verlicht door lampions. Het bal champêtre bleef echter achterwege, terwijl de illuminatie van den dijk met den naam «Völcker» door den wind niet tot haar recht kwam. Het vuurwerk had door het vocht ook wel wat geleden, doch dit slaagde nog al. Zeer aardig was de zich voortbewegende kruiwagen, terwijl honderden canonnades het lichteruum doorklieften.

De opkomst van het publiek bij dit gedeelte was niet groot te noemen; waarop het weer zijn invloed wel gehad zal hebben.

De aanwezigen keerden echte allen voldaan huiswaarts hun dank betuigende aan dhr Völcker voor het genot hen verschaft.

Wij sluiten ons gaarne bij den algemeenen wensch aan, dat het den ondernemers in alle opzichten goed ga en dit werk niet het laatste moge zijn hetwelk zij gedeeltelijk ook ten algemeene nutte tot stand brengen, doch dat spoedig de vereeniging van Brabant en Zeeland verwezenlijkt moge worden.

Buiten de streekarbeiders moeten er ook arbeiders van verderaf gekomen zijn, want de prentkaarten van de indijking van de Völckerpolder laten ons adresseringen naar families in Antwerpen zien. De arbeiders van Woensdrecht en Hoogerheide moeten hier in de week ook geslapen hebben en keerden dan op zaterdag naar huis terug.

Er werd gezegd dat Völcker en rentmeester Fr. Hombach (de jonge) vonden dat, wanneer de arbeiders elke dag naar Hoogerheide te voet heen en weer zouden gaan ze niet fit genoeg zouden zijn om het zware indijkingswerk te doen.

Uit deze tijd stamt nog het verhaal dat de arbeiders staakten voor een loonsverhoging van 1 cent per uur. Ze werden bij elkaar geroepen door Völcker en Hombach in het koffiehuis "Belle Vue" te Woensdrecht. Daar werd in de rumoerige vergadering door een der arbeiders geroepen dat de heren hun armen wel in de melk gestoken konden hebben (witte hemdsmouwen) maar als de cent er niet bijkwam werd er niet meer gewerkt.

Welnu, hij kwam erbij maar toen moest men weer 2 cent voor een zak klaver betalen voor de konijnen thuis, die men anders voor niets kreeg.

Hoe die indijkingen van 1885-1904 onder Woensdrecht nou precies verlopen zijn en hoe het dagelijkse leven van de polderjongens er uit zag heb ik nergens kunnen vinden

Van de indijking rond 1855 van de nabij gelegen Bathpolders vertelt Cornelis van der Bilt over het harde leven van de polderwerkers.

Na een romantische beschrijving van de omgeving vertelt hij, bij komst op het werk, over de armoede die hij er aan treft; de hutten der polderjongens, gebouwen uit stro en sparren. Voor de deur, wat niet meer was dan een plank, de schuierwagen met de spade, de enige wapens waarmee zij de vloed moesten bestrijden.

Een eindje er vandaan de jeneverkrocht, waar de opbrengst van de arbeid hunner handen werd verbrast.

Van der Bilt vertelt ons dat er tijdens de bedijking van de Bathpolders wel 300 van die strooien hutten stonden. Enkelen waren van hout gemaakt en voorzien van vensters.

Stonden deze laatste op de dijk dan kregen zij de naam "keet" en werden bewoond door de kastelijn, de leverancier, de geldschieder, de lombardhouder, onmisbare factoren, maar tevens de boze geesten van de polderjongens.

Op de 300 strooien en 50 houten keten, 50 gebouwen waar armoede gekweekt werd, waar de spaden die overdag de nieuwe dijken maakten, niet zelden tot splinters werden geslagen in een dronkenmansgevecht in de jeneverhut.

Men zal zeggen als men dit leest, dit zal wel overdreven zijn, maar op de "Nieuwe Dijk" bij Bath waar bijna 800 werklieden aan het werk waren, waren niet minder dan 70 drankslijterspatenten uitgereikt.

Elke zaterdagmorgen betaalde de kassier der Maatschappij het werkvolk uit, waarna hier vooral de Engelse werklieden de rest van de dag en de zondag doorbrachten met zalig niets doen, wat toch altijd weer uitmondde in het zo noodlottig herbergbezoek.

De schrijver vertelt verder, dat hij bij een zondagsbezoek op de dijk, waar zo'n 2000 zielen, mannen, vrouwen en kinderen moeten verblijven, hij er maar een honderdtal ontmoet, die in groepjes zingend en tierend, en door de verschillende nationaliteiten gelijkend op een Babylonische spraakverwarring, hun weg vervolgden van jeneverkeet naar jeneverkeet.

Het leek het toneel van een Engelse havenstad.

Doordat er verschillende groepen van polderwerkers aan de bedijkingen werkten (mensen uit de streek zelf, daarnaast Zeeuws-Vlamingen, Brabanders, Rotterdammers, Belgen en Engelsen uit verschillende streken), kregen die drankketen prachtige uithangborden.

Voor de Engelsen "The Duke of Wellington", "The Queen of England", "The London Tavern". Voor de Hollanders "Nieuwe Aanleg", "Schippers Welvaren", "In den Nieuwe Polder"; of voor de Belgen "La Ville d'Anvers", "In Onze Lieve Vrouwe", of "In den Heiligen Antonius".

Een bloemrijke beschrijving over het leven van de polderjongens tijdens de bedijking van de Bathpolders door Cornelis van der Bilt, toch denk ik niet dat dit kan gelden voor de polders onder Woensdrecht:

1. We zijn dan weer 40 jaar verder.
2. Het was veel kleinschaliger.
3. Bij de Maatschappij tot indijking van de Bathpolders zitten Franse, Belgische, maar vooral Engelse deelnemers, waarvan hun werklieden uit die landen lange tijd op het werk verbleven, wat de oorzaak was van die dranktoestanden.
4. De Woensdrechtse indijkingen waren vanaf de Brabantse oever bereikbaar en het was dus mogelijk tot ver in de streek zaterdagmiddag naar huis te gaan om daar de zondag door te brengen.

Wel weet ik dat er buiten de Brabanders ook Antwerpenaren, Zeeuws-Vlamingen en Tholenaren werkten.

Maar nu ook de Völckerpolder dicht is kan begonnen worden met de gebouwen.

De modelhoeve (zie foto schuur) wordt in april 1904 gebouwd door P. Wisse en Keijser uit Zaanslag voor f 19.939,-. Rentmeester Hombach afkomstig uit Hulst zal er wel tussen gezeten hebben voor dit Zeeuws-Vlaamse type boerenschuur. In deze schuur was ook een aardappelkelder aanwezig, die soms ook dienst deed als schaftlokaal voor de vele arbeiders.

De eerste en enige zetboer werd Joh.(Wannes) Overbeeke, tot ± 1925, en wordt daarna overgenomen door de familie Vogelaar als pachtboer.

*SCHUUR VAN EEN MODELHOEVE IN DEN VOLKERT-POLDER
BIJ RILLAND—BATH.*

Wannes Overbeeke blijft wel in het oude woonhuis wonen (Vogelaar bouwt een nieuw huis) en zet op de 6 ha achter in de Völckerpolder in 1935 nog een paardenstal. Zijn schoonzoon Louis Jonckhere (de man met de hengst voor de schuur) vraagt in 1926 al vergunning voor een paardenstal in de polder.

Het Havenhuis (sluiswachterswoning) wordt gelijktijdig met bovengenoemde hoeve in 1904 aanbesteed en Jos Bleijenburg uit St. Jansteen (weer Z. VI.) wordt voor f 2.300,- de aannemer. De eerste bewoner P. Engelaar vraagt in 1918 een vergunning aan voor een schuur en in 1919 een vergunning voor een privaat (voor bij het café?).

Een ander belangrijk gebouw, maar dan in de Oude Hinkelenoordpolder, nl. het Ambachthuis (kasteeltje) wordt dan in dezelfde advertentie ter aanbesteding aangeboden.

Het zou het kantoor en jachthuis (voor de feesten na de grote najaars-drijfjachten) worden van de heren Völcker en rentmeester Frederik Hombach.

Het havenhuis is natuurlijk gezet bij de uitwateringssluis waar buitendijks de Woensdrechtse haven komt (zie aanbouw foto). Het is, toch zeker voor die tijd, ook al een groot werk.

In 1906 vraagt Hombach een vergunning aan voor een weegbrug en weeghuisje.

In 1925 (zowat het einde van het tijdperk van rentmeester Hombach) bouwt Johannes Overbeeke ook een weegbrug op het havenplateau.

Later zal Völcker de laatste weegbrug uitbaten (vooral bieten) tot de watersnoodramp.

Tijdens de eerste wereldoorlog (1914-1918) doet er zich in het Havenhuis nog een noodlottig ongeval voor. België is van Nederland gescheiden door een scherm van electriciteitsdraden. Maar deze kunnen niet in de schorren staan (vloed) die bewaakt worden door Nederlandse soldaten. Die waren ingekwartierd bij Engelaar in het Havenhuis. Bij terugkomst van de tocht uit de schorren moet het geweer dat de soldaat bij binnenkomst in de hal neerzette zijn afgegaan en trof boven op zolder de 19-jarige zoon P. Engelaar in zijn lichaam. Er moet nog 12 uur gevochten zijn voor zijn leven in het schooltje van de 18 Huizen waar hij naar toe gebracht was, maar dit heeft niet mogen baten.

Een andere zoon van P. Engelaar, Marinus (Riekus) gehuwd met Johanna van Zundert uit Hoogerheide zien we later in de 18 Huizen wonen.

Na de indijking van de Kreekrakpolder in 1923 waar hij aan meewerkte (krammen) ploegt hij deze polder met zijn vier paarden voor de eerste keer om en zaait er het eerste koolzaad.

Later wordt hij aangesteld bij deze polder voor onderhoud van sloten en wegen en het bedienen van de sluis.

*Marinus en Jo Engelaar-van Zundert.
Met v.l.n.r. Jo, Rienus, Ad en Piet (4 oudste kinderen)
Links het winkeltje van de 18 Huizen (met reclameborden).*

Van zijn 10 kinderen zijn er verschillende in Woensdrecht en Hoogerheide terechtgekomen. In het Havenhuis zien we P. Engelaar omstreeks 1925 opgevolgd worden door Willem Theuns.

Jan Huyps is de laatste bewoner van het Havenhuis (tevens café) in dienst van de polder, sluis en haven, waarvan na de watersnood in 1953 voor de landbouwproducten geen gebruik meer wordt gemaakt. Wel komen er nog pleziervissers-bootjes aan, die natuurlijk ook gebruik maken van het café.

Op de plaats in de Völckerpolder waar nu L. Lobezo (vroeger de familie Nijssse) woont is het iets moeilijker. We zien hier dat Eug. Moors (burgemeester van Hoogerheide) in 1918 een vergunning aanvraagt voor een overdekte schaapskooi van 15 x 6 m tegen een bestaande schaapskooi. In de bestaande schaapskooi waar zoon Frie Moors de scepter zwaaide moet Jan Langeberg gewoond hebben, die de schapen en koeien verzorgde.

Op de schaapskooi van Eug. Moors moet Hendrik (Driekske) Linders schaapherder geweest zijn.

In 1921 vraagt Eug. Moors een vergunning aan voor het bouwen van een arbeidershuis. Het huis wordt gebouwd door Corn. Theuns, aannemer te Woensdrecht.

Na Jan Langeberg zien we hier Wouterse- van Lierre op komen. In april 1935 komt de familie Nijssse van de 2 Huizen uit de Damespolder op dit bedrijfje in de Völckerpolder. Dit gedeelte van de Völckerpolder is dan eigendom van Jac. Ruys.

Het polderbestuur. Vooraan links Floran Jansen en rechts Ant. Jansen controleren het tuinwerk. Verder v.l.n.r. Belse Boij, Willem en Piet Theuns aan de buitenkil van de Woensdrechtse haven.

1e perceel.	
Landbouwschuur met woonhuis:	
F. de Rooij, Vlissingen	f 25898
J. Keizer, Vlissingen	f 25790
A. C. van den Bergh, B.-o.-Z.	f 23897
C.-Videler, B.-o.-Z.	f 23700
Gebr. Groffen, Woensdrecht	f 23000
A. Groffen, Woensdrecht	f 22486
P. Van Pal, Ossendrecht	f 22240
A. Goedemond' Hansweert	f 22200
L. Raaijmakers, Wouw,	f 21890
C. Bleijenberg, St. Jansteen	- 21412
J. Dronkofs, Kapelle-Biezelingen,	- 21400
J. P. Pandij, Krabbendijke,	- 20949
B. Bulling, Hulst,	f 20500
J. Bleijenberg, St. Jansteen	f 20450
G. J. Balkensteyn, Ter Neuzen,	f 20250
P. Wiase & Keijser, Zaamslag,	f 19939
Gegund aan den laagste inschrijver.	

Terstond Metselaars

gevraagd,
niet te verwoogen op het werk in
den Völckerpolder, Woensdrecht.

2e perceel.	
Ambachtswoning op de hofstede be- woond, door P. Haijboer te Woensdrecht:	
A. van Zundert, Ossendrecht	f 8820
A. Goedemond, Hansweert	f 7600
C. Penders, B.-o.-Z.	f 7540
A. v. d. Bergh, B.-o.-Z.	f 7518
A. Groffen, Woensdrecht,	- 7498
L. Raaijmakers, Wouw,	- 7480
C. Videler, B.-o.-Z.,	- 7458
J. Hoppenbrouwers, Steenberg,	- 6950
Niet gegund:	
8e PERCKEL.	
Stalswachterswoning.	
P. van Pal, Ossendrecht,	f 8410
L. Raaijmakers, Wouw,	f 3300
A. Groffen, Woensdrecht,	f 3000
Smout, Ossendrecht (ongeldig)	f 2818
Jos. Bleijenburg, St. Jansteen	f 2800
Gegund aan den minsten inschrijver.	

Uitslag aanbesteding.

Bij de heden plaats gehad hebbende
aanbesteding van gebouwen in den Völ-
ckerpolder is ingeschreven als volgt:

HET VÖLCKERDORP OF 18 HUIZEN

In april 1904 wordt een aanvraag gedaan voor het bouwen van 18 arbeiderswoningen in de Völckerpolder. Tekeningen van deze woningen zijn nergens meer te vinden.

Hombach had tekeningen van deze arbeiderswoningen die ook stonden in de Emmapolder te Clinge en Axel in Zeeuws-Vlaanderen.

De voornaamste adviezen voor het bestek waren:

1. De huizen moesten minstens 25 m van de zeedijk staan.
2. De regenbak en de beerput op een behoorlijke afstand van elkaar.
3. Voordeuren (behalve in de 2 grote huizen van het winkeltje en de leraarswoning) zijn niet gewenst vanwege koude slagregens en sneeuw, daar zij direct in de woonkamer uitkomen. De grote openslaande ramen moeten voor ventilatie zorgen.
4. De houten vloeren moeten minstens 10 cm boven de begane grond uitkomen. Toch is het in nieuwe polders verkiesbaar om tegels in Portland cement aan te brengen, in plaats van houten vloeren.
5. Voor doelmatige ventilatie in de bedsteden moet gezorgd worden. Hoe?
6. Onder de woonkamers komen kelders.
7. De varkenshokken komen op minstens 6 m afstand van de woningen.
8. De twee bedsteden komen in de woonkamer uit.
9. Achter tegen de afhank (keuken) is een buiten wc. ('t huske) met daarnaast een bakoventje (brood).

Völckerdorp omstreeks 1915 nog in prachtige staat.

Dames in het midden v.l.n.r. 1 Kee Hugens, (Knapzak), 3 Jaan Dalebout, 4 Jaan Engelaar.

Veel luxe zal er wel niet geweest zijn, maar wat wil je, we leven in 1904.

De huizen moeten gebouwd zijn door Alf. Plompen, aannemer te Woensdrecht.

Ik heb het nergens kunnen vinden, maar het is me verteld door Janus Raaymakers, oudbewoner van de 18 Huizen. Hij wist het van zijn schoonvader Franciscus Neve, toen bewoner van de 4 Huizen, als poldergarde in dienst van Völcker, die een beetje toezicht moest houden bij de bouw van de 18 Huizen.

Alf. Plompen had ook een herberg "In 's lands welvaren", waar Hombach en Eug. Moors hun grote openbare verkopeningen hielden van landbouwgewassen uit de polder.

"s Lands Welvaren" in Woensdrecht. Hier vonden de grote openbare verkopeningen plaats.

We kunnen ervan uitgaan dat de huizen eind 1904 of begin 1905 zijn gereed gekomen. Het initiatief voor de 18 Huizen moet van de heer Völker van Soelen gekomen zijn, want hij zag wel dat hij arbeiders nodig had op de ruim 600 ha landbouwgrond (Dames-, Anna Maria- en Völckerpolder) die hij de laatste 20 jaar had laten indijken.

Het was de tijd dat het wieden en oogsten bijna nog geheel met de hand gedaan werd. De tijd dat de "krooien" (ploegen met mannen, vrouwen, jongens en meisjes) onder leiding van de "krooibaas" de polders bevolkten om het werk te doen. En de 18 Huizen met mannen, vrouwen en aankomende kinderen waren welkome krachten in de polder.

De eerste bewoners waren afkomstig uit Zeeland (Zeeuws-Vlaanderen) en Brabant. Sommigen hadden gewoond in de keten (o.a. familie Machiels) bij de inpoldering. Weer anderen verhuisden van de 2, 3 of 4 Huizen (o.a. families Suurland, Neve) naar het Völkerdorp.

Op de foto van de vrouwen van Völkerdorp rond 1915 zien we onderaan zittend, 4e van links, Mevr. Verbiest-Linders die in 1863 geboren is en als 42 jarige uit Woensdrecht (in 1905) vertrok om met man en kinderen in Völkerdorp te gaan wonen. De vrouw staande onder de man (Frans Neve) is zijn dochter Wies Neve (later gehuwd met Christiaan Raaymakers, knecht bij David op de Dameshoeve), die baakster was in de 18 Huizen en de polders.

Haar zus Mathilde Neve verging het niet zo goed. Toen zus Wies en haar man, die in Rilland woonden, met de Spaanse griep op bed kagen, kwam zij hen vanuit de 18 Huizen verzorgen. Daar werd ook zij aangestoken door de Spaanse griep en stierf in 1918 op 23 jarige leeftijd in de 18 Huizen.

Op de foto van de 18 Huizen ziet men aan beide zijden een rijtje van 9 huizen waarvan het middelste een topgevel huis is. In het topgevel huis aan de spoorlijnzijde was het winkeltje van Kees Heyboer gevestigd. Kees moet hier lang gewoond hebben, want in 1951 meldde zijn tweede vrouw Jaan Schipper bij Völcker, dat het huis zo lek was en dat haar man met reumatiek in het ziekenhuis lag. Kees zijn eerste vrouw, Maatje Antonissen (Feitel), was ook goed bekend in Völkerdorp en omgeving. Het andere grote huis aan de overzijde was tot 1935 bestemd voor de schoolmeesters van het dorp.

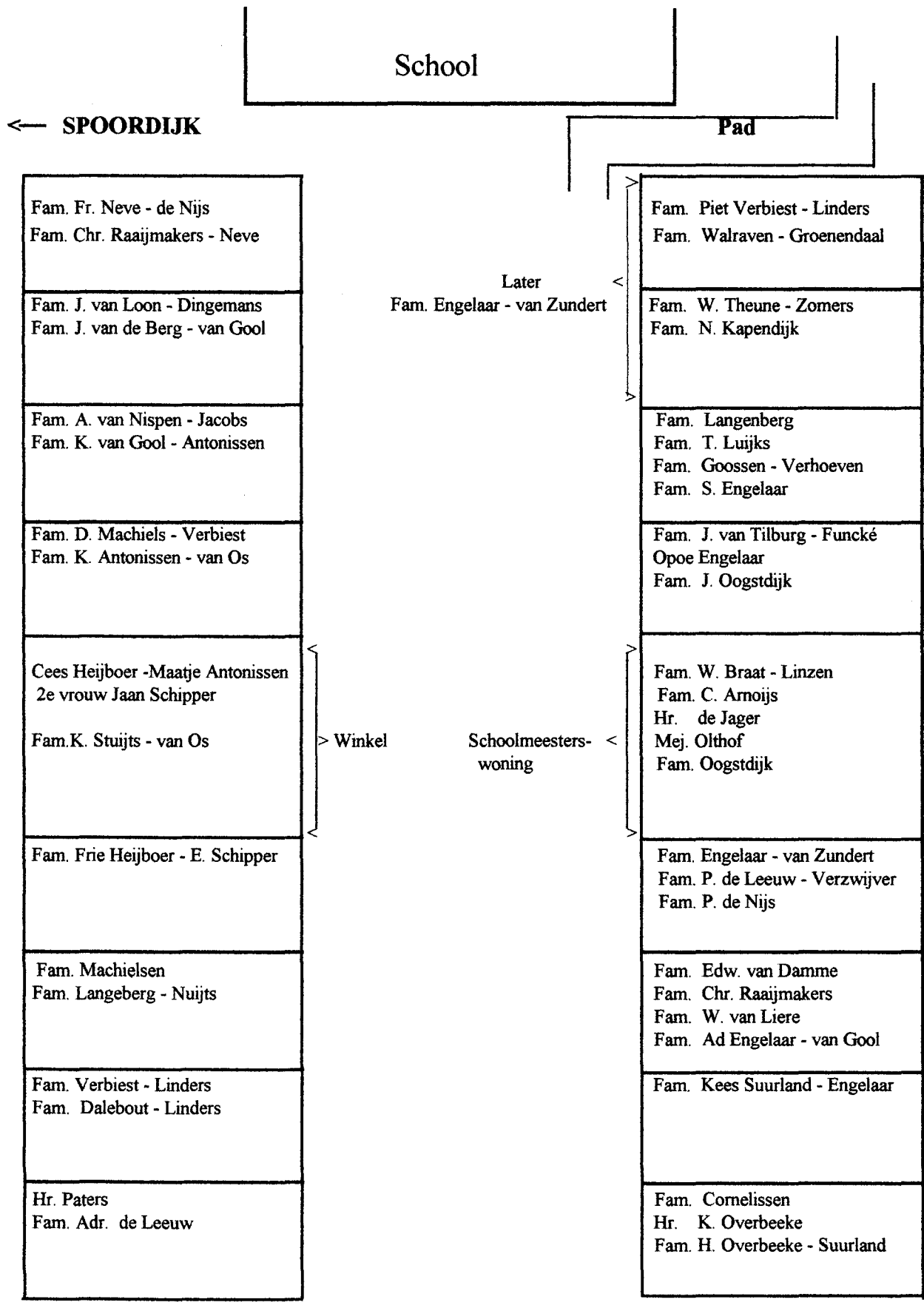
De huizen waren allemaal voorzien van een flinke regenbak voor drink-, was- en spoelwater. De reden hiervoor was, dat het water in het poldergebied geen goed wel(put) water was.

Toch moet men al vroeg leidingwater gehad hebben, want in 1913 werd de hoofdleiding van Ossendrecht naar Zuid-Beveland aangelegd. Men zegt dat rentmeester Hombach had bedongen, dat als men over de Völckerpolder ging met de leiding, de 18 Huizen leidingwater zouden krijgen. In 1913 moet Völkerdorp met de andere gemeenten in Zuid-Beveland waterleiding gekregen hebben. Voor elektriciteit heeft Völcker nooit gezorgd. Waarschijnlijk heeft de nieuwe eigenaar (Merijn Plas) zo rond 1960 er zelf zorg voor gedragen.

De huizen waren allemaal voorzien van een flinke achtertuin voor groente, aardappelen enz. En ze hadden meestal nog een aardappelgang (meetje) bij de boer, want een paar varkens had men altijd wel in 't kot.

Vrouwen achter de school in 18 Huizen ± 1915. Staand v.l.n.r. Jaan Engelaar, Leen Engelaar, Pietje van Gool, Jaan Verbiest, Wies Neve, Frans Neve (jachtopzichter), Mathilde Neve, Wies Machiels, Machteltje Heijboer, mevr. Braat(schoolmeestersvrouw) en Maatje Heijboer. Zittend v.l.n.r. Kee Machiels, Kee Hugens, moeder Neve, mevr. Verbiest-Linders, mevr. van Hoof-Besters en Liesbeth Heijboer.

Kapel

Een aantal gezinnen die tussen 1904 - 1960
de 18 huizen woonden. Zeedijk kreekkrak

Voor de varkens gingen de vrouwen ook wel zeewier (klappers) halen over de spoorlijn en na 1911 door de Hoogerwaardpolder in de schorren van de Oosterschelde. Maar men moest wel goed uitkijken voor de garde van Rilland, want als hij je "trapeerde" (betrapte) had je een proces aan je rok. Je mocht niet over de spoorlijn lopen en je mocht geen klappers uit de steenglooiing halen, dus 2 processen.

De vrouwen hielpen ook bij het aangenomen werk van hun mannen in de polder. Maar zij zaten ook met de kleine kinderen die naar school moesten.

Op 8 november schreef de burgemeester namens het gemeentebestuur van Woensdrecht een brief naar de gemeente Rilland-Bath.

Onderstaand krantenbericht uit 1905 meldt ons dat vele kinderen uit het Völckerpoldergebied niet aan hun leerplicht voldoen en ongeschoold dreigen te worden. In dit bericht bespeurt men wel een kleine vijandigheid van de Woensdrechtse raad naar hun Zeeuwse collega's.

Heropend zijnde, zegt de Voorz. dat het hem speet niet alle leden hier tegenwoordig te zien, omdat hij een ernstige zaak heeft mede te deelen. Zoals allen bekend is, zijn er in den Völckerpolder verscheidene huizen gebouwd, o.a. het Polderhuis, een landbouwwoning en 20 arbeiderswoningen, zoodat ruim 20 huisgezinnen zich hier zullen vestigen. In den Damespolder staan 7 woningen en in den Anna Maria-polder 3 woningen, totaal ruim 80 gezinnen. Nu doet zich het feit voor, dat al deze gezinnen door indeeling behooren onder de gemeente Rilland-Bath. Uit die gezinnen zullen wij in de toekomst krijgen een groot getal schoolgaande kinderen, wat ons te staan komt op groote uitgaven voor onderwijzers, enz. zoodat spr. in de volgende vergadering zal voorstellen te beginnen met

1 Januari al die kinderen van de school te weren, totdat van andere zijden in de kosten zal zijn tegemoet gekomen.

Bovendien is spr. er voor in gevallen als het vorige jaar met de aanspoeling van het lijk buitentijs aan den Anna Mariapolder, in de toekomst zulks te weigeren hier te begraven.

Men moet dan maar gelegenheid geven om per rijtnig dergelijke zaken in de Gemeente Rilland te bezorgen. Evenzoo zullen alsdan worden geweigerd aangiften van geboorten, overlijden enz. Het is ongehoord, dat ingezetenen eener gemeente geen gelegenheid hebben hunne gemeente te bereiken om hunne plichten der kerk, school en burgerlijke te kunnen vervullen. De bedoeling hiervan is, de Hooge Regering van een en ander in kennis te stellen, terwijl de Voorz. den Burgemeester van Rilland hierover zal spraken. In 1878 is de scheiding gemaakt, doch zou met het oog op bovenstaande zeer gewenscht zijn, dat deze werd herzien.

In januari 1906 doen de gezamenlijke gezinshoofden uit de Dames-, Anna Maria- en Völckerpolder een verzoek bij de gemeente Rilland-Bath voor het stichten van een openbare school (protestant) bij Völkerdorp voor de 64 kinderen uit de 18 Huizen en omgeving.

De inwoners pleiten voor een school omdat de afstanden en de slechte wegen, die de kinderen naar Rilland (Pr.) en Woensdrecht (R.K.) moesten afleggen eigenlijk onredelijk waren. Niet voor niets werd het Völkerdorp in Rilland "ons overzees gebied" genoemd. De Kreekrakpolder was toen nog niet ingedijkt.

Het verzoek werd afgewezen omrede, dat verschillende leerplichtigen geen ingezetenen van Rilland waren. (Er waren hier ook kinderen bij uit de Oude Hinkelenoord en Caterspolder, wat Brabants gebied was).

*In de zomer van 1907 gingen er toch kinderen uit de 18 Huizen naar de Woensdrechtse school.
Bovenste rij: 5 meisje Van Wijk, 10 meisje Verbiest, 2e rij boven: 5 Mathilde Neve, 9 Jaan Dalebout.*

In plaats van een openbare school (Pr.) werd het een bijzondere neutrale school met de mooie naam: "De schoolvereniging voor kinderen onverschillig van welke godsdienstige gezindheid wonende in een der polders, Dames, Anna Maria en Völcker".

Tekeningen van de school zijn niet meer te vinden. Er kwamen 2 klaslokalen, 1 voor de leraar en 1 voor de juffrouw.

Uit het bestek lees ik nog dat het met eerste soort mulderpannen moest worden afgedekt en het gebouw moest worden opgetrokken uit steen, afkomstig uit de naburige fabriek (Jacobs, Hoogerheide?) in kalkmortel en sterke mortels volgens de voorschriften.

Voor de watervoorziening moest een regenbak gebouwd worden van tenminste 5000 liter inhoud. Op 29 november 1907 werd de school geopend.

Het eerste schoolhoofd was W.C. Braat en zijn vrouw Frederika Linzen was onderwijzeres.

Deze zien we dan op de vroegste schoolfoto's poseren. De latere leraren zijn E.C. de Moor uit Hoogerheide, C. Arnoys, mej. Risseeuw, mej. Stro, De Jager en mej. Olthof.

Toch moet het nog een hele toer geweest zijn om over de blubberwegen van 3 Huizen (fam. Gool) en Oude Hinkelenoord (Gaston en Louis Michielsen) of Caterspolder (kinderen Alme-kinders) op tijd op school te zijn. De godsdienstlessen voor de protestanten werden verzorgd door de dominee uit Rilland.

Op een foto zien we een aantal protestantse kinderen na de bijbelles omstreeks 1925.

Met Kerst hield de dominee een kerstfeest in het schooltje. Hij versierde dan een kerstboom met cadeautjes erin en eronder. De katholieke kinderen mochten hier ook aan deelnemen.

In 1923 hadden de kinderen nog een mooi uitstapje. Het groepje schoolkinderen was toen eigenlijk te klein om het 25-jarig jubileum van koningin Wilhelmina te vieren.

Frie Heyboer, paardenknecht op de Völckerhoeve, kreeg opdracht om de paarden voor de versierde wagen te spannen. En toen ging het al zingend, niet: "ik heb mijn wagen volgeladen met oude wijven", maar met kinderen, op weg naar Bath waar gezamenlijk met de ook niet zo grote school het koninginnenfeest werd gevierd. En 's avonds over de polderwegen, schokkend in de wagen met houten wielen, weer terug naar de 18 Huizen.

De kinderen op de foto's van na de bijbelstudie en de klassen op de foto van meester Arnoys hebben hier allemaal aan deelgenomen. De erfgenamen van Heyboer hebben er nog een prachtig oranje bord uit 1923 aan overgehouden.

De katholieken konden van 1910-1920 bij het kerkje van de paters Capucijnen terecht. Dit gebouwtje was van de afbraak van het noodkerkje van Rilland. Het werd op 16 september 1910 door pastoor F.W. Waterreus van Hansweert ingezegend en werd toegewijd aan de H. Adrianus van Hilvarenbeek.

Familiefoto leraarsechtpaar. Boven meester C. Arnoijs met zijn zuster. Beneden midden mevr. Arnoijs, de dames in het midden zouden de schooljuffen Risseeuw en Stro kunnen zijn. Onder: de kinderen Arnoijs, waarvan de kleinste de in onze streek bekende rij-examinator uit de jaren '60-'70.

Schoolfoto ± 1908. V.r.n.l. schoolmeester W. Braat met vrouw Frederika, Jaan Overbeeke dochter van Riekus Overbeeke (met bord), daarnaast vooraan Marie Overbeeke (mevr. Soffers) en Jo Overbeeke. Onder middelste raam boven 3 zoons van J. van Wijk en Jan Cornelissen.

Schoolfoto 1918. Middenboven: Janus Verbiest, rechtsboven: Marie van Hoof, middenboven met witte schort Anna Verbiest en v.l.n.r. Anna Dien Machiels, Jo Machiels, 3 meisjes daaronder Pietje Heijboer, Jaan Overbeeke, Marie Machiels. Rechts boven jongetje met witte bloes van beneden naar boven: Piet, Heintje en Kees Heijboer. Daarboven Louis Michielsen, links daarnaast Gaston Machielsens, rechts naast Frederika Braat, Virginie (met witte schort) en Kees van Wijk.

Schoolfoto ± 1922 met onderwijzer C. Arnoijs. Boven v.l.n.r.: 1 Theo Machiels, 2 Edward van Damme, 3 Janus Dalebout, 4 meisje Van Wingen?, 5 Margo van Nispen, 6 P. de Leeuw, 7 Jo Overbeeke, 10 (naast C. Arnoijs) Mina Heijboer. Daaronder midden v.r.n.l.: Piet van Damme, Louis van Damme, Janus Raaijmakers; daaronder Piet van Gool, Frans Raaijmakers, Kees Almenkinders, ? Van Damme. Onderste 3 rijen v.l.n.r. 2 Marie Langenberg, 4 Marie Dalebout, (onder blond meisje) Janetje van Gool, daarboven Theo Machiels, daarboven Jo van Damme. Onder midden: meisje met mutsje dochter C. Arnoijs, daarnaast rechts Anna de Leeuw, rechtsboven Janus Dalebout, rechts Rienus Heijboer, uiterst rechtsonder in wit Roos Raaijmakers.

Op 9 juni werd er de eerste zondagsmis gelezen. De catechismuslessen, voorafgaand aan de H. Communie, werden hier ook gegeven. Het zal wel een boetedoening geweest zijn voor de paters, want van Rilland naar 18 Huizen moest men te voet onder de spoordijk langs. De weg van Rilland naar Brabant kwam er pas in 1917. En bovendien mochten de Capucijnen tot 1940 geen gebruik maken van de fiets. Maar na 1920 was dit niet meer nodig, want de Völckerpolder werd ingedeeld bij de parochie Woensdrecht.

Dit gaf toch weer extra belasting voor de katholieke ouders en kinderen uit de polders voor het volgen van zondagsdiensten en catechismuslessen, waar men toen voor naar Woensdrecht moest.

Van het geld van de afbraak van het kerkje in 1920 kochten de paters een harmonium voor de kerk in Rilland. Misschien hebben ze toch nog eens weg kunnen dromen na hun lange voettochten naar Völkerdorp bij de muziek van het harmonium.

Schoolfoto ± 1910. Boven v.l.n.r. 1 Janus Verbiest, 6 Kees Dalebout, 12 Riekus Verbiest, 14 Jan van Hoof. 2e rij staand: 4 Jaan Overbeeke: zittend tussen Frederika en W. Braat, Mathilde Neve.

Protestantse kinderen na de bijbelstudie ± 1925. Boven v.l.n.r. Marie Almenkinders, Janetje van Gool. Staand v.l.n.r. Jo Overbeeke, Neeltje van Meer, Jo Damme, Marie van Os, Pietje van Wingen, Janeke Damme, Marie Damme, Elisabeth Almenkinders, Jaantje van Os, Christ Almenkinders, Kees Zandee, Marie Zandee, Jaap van Gool, Louis Damme, Piet van Gool, Rienus Heijboer, Jan Zandee. Zittend: Joris van Meer en Izaak Oogstrijk.

Terug naar de school.

We zagen dat we in 1907 met 64 leerlingen begonnen, maar dat aantal liep terug. Men probeerde nog wel leerlingen te ronselen in de Oude Hinkelenoord en Verduynspolder (familie Pijnen), maar de kinderen gingen toch liever naar Woensdrecht waar meer te beleven viel dan in de 18 Huizen. Zo ging het aantal van 35 schoolkinderen in 1927 (wat eigenlijk al het minimum was) naar 20 in 1935.

Rond 1933-'34 vertrok de familie Ots met zijn 9 kinderen van de 4 Huizen naar Rilland. De katholieke school in Rilland zat verlegen om zo'n groot aantal kinderen en vader Ots kreeg gelijk werk aangeboden in Rilland.

Maar voor de school van de 18 Huizen ziet men het einde naderen. Er volgde een stevige briefwisseling tussen het gemeentebestuur van Rilland en het schoolbestuur, waarin door de laatste werd gezegd, dat eigenlijk de afstand naar de openbare school in Rilland vanaf Völckerdorp 5,5 km en voor de kinderen Zandee en Van Wingen 7,5 km, te ver was.

Er werd nog geprobeerd van de bijzondere neutrale school een openbare school (Pr.) te maken, maar dit voorstel strandde, omdat de heer Völcker van Soelen het grootste deel van de kosten voor zijn rekening zou moeten nemen. Deze ging hier niet mee akkoord.

Het idee om een autobus met de kinderen van Völckerdorp naar Rilland te laten rijden, haalde het ook niet bij het gemeentebestuur van Rilland vanwege de te hoge kosten van f 440,- per jaar.

En dan valt in december 1935 het doek voor het schooltje. De schoolbanken, borden en leermiddelen worden door Völcker aan de gemeente Rilland geschonken.

In het begin kon Völcker nog niet zo snel een bestemming vinden voor het lege schooltje, maar enkele jaren later kan hij het verhuren aan de gebroeders Heyboer voor opslag en verwerking van landbouwproducten.

Rond 1950 wordt het schooltje nog een keer schoongemaakt, versierd en voorzien van een dansvloer om de thuiskomst te vieren van Ad Engelaar uit Ned. Indië.

Ad Engelaar zal later trouwen met Nelly, de dochter van Kees van Gool, ook uit de 18 Huizen en ze blijven er dan ook wonen.

Het schoolgebouwtje (de ramen zijn dichtgemetseld) met daarop nog de oude mulderpannen is nog steeds in gebruik voor opslag van landbouwproducten, maar nu door Dalebout.

Nu de kinderen niet met de autobus naar Rilland konden stapte men over op fietsjes. Er zijn er die beweren dat boer Van Wingen zorgde voor de fietsjes voor de openbare school (Zandee en Engelaar) en Vogelaar voor die voor de School met de Bijbel. Ik denk dat de gemeente Rilland-Bath via vergoedingen voor de fietsjes zorgde.

Of de twee meisjes Engelaar, die R.K. gedoopt waren, net als hun moeder Johanna van Zundert uit Hoogerheide, ook een fietsje hebben kunnen bemachtigen om in Woensdrecht naar de katholieke school te kunnen, dat weet ik niet.

Na het einde van de kerk in 1920 en het schooltje in 1935 wordt het voor de 18 Huizen ook moeilijker om te overleven wat betreft bewoning en onderhoud.

In 1939 vraagt C. Heyboer (bewoner van het winkeltje) om de kap van het huis te laten repareren, want er is geen hoekje meer droog om te slapen. Hij woont hier inmiddels al 35 jaar en heeft weinig van onderhoud gezien.

Als antwoord hierop laat rentmeester Lenshoek een brief naar aannemer van de Sande in Rilland gaan, waaruit blijkt dat Völcker elk jaar f 100,- besteedde aan onderhoud van de 18 Huizen, wat ook geen vetpot was. Hierbij krijgen de ambachtslieden uit Woensdrecht ook nog een veeg uit de pan. Ze zouden jarenlang slecht onderhoud gepleegd hebben.

De bovenstaande uitspraak was van Edward Völcker.

Uit gesprekken met oud-bewoners van de pachtboerderijen heb ik ook wel gehoord dat de Völcker's (vooral vrijgezel Jan) prima pachtheren waren en dat elk klein onderhoud tot in de puntjes verzorgd was. Misschien hadden de boerderijen wel een streepje voor. Van deze grote pachthoeven moest tenslotte het meeste geld binnen komen. Nou zal hij van f 1,50 huur per week in de dertig jaren ook niet vet geworden zijn. En van onderhoud of vergroting van woonhuizen hield Völcker toch al niet.

Als een van de boeren vanwege uitbreiding van zijn gezin het woonhuis op kosten van Völcker wat groter wil maken, antwoordt hij letterlijk: *"Ik zal echter die verbouwing niet direct betalen. Als het zoo voort gaat kan men wel aan het vergrooten blijven. Wij zijn hier niet in Italië met de premies op dergelijke fokkerijen. Tegen zulk repeteervuur zal eene woning nooit groot genoeg zijn"*. Nee van hout en steen heeft Völcker nooit gehouden; dat was hem te duur.

Dan, in april 1940, krijgt Völcker nog het verzoek van M. Engelaar om de twee al lange tijd leeg staande huizen te mogen huren en de keukenmuur te laten wegbreken om zo als één huis bewoond te kunnen worden. Want de familie Engelaar met tien kinderen puilt, zoals te begrijpen is, uit de bestaande woning.

Engelaar zou aan de te maken kosten van f 350,- niets kunnen bijdragen en zou voor de dubbele woning slechts f 2,50 aan huur kunnen betalen. Alles gaat toch door en de familie Engelaar heeft meer ruimte.

Toch is uit de briefwisseling tussen Völcker en zijn rentmeester Lenshoek te merken dat hij niet blij is met de 18 Huizen. Steeds noemt Völcker het een onaangenaam, een niet courant, of rente-verliezend bezit.

De oorlog van 1940-1945 is aan de 18 Huizen niet geruisloos voorbij gegaan, zoals we allemaal weten.

Riekus Engelaar kreeg in mei 1940 opdracht om de sluizen van de Kreekrakpolder open te draaien om de Kreekrak- en de Völckerpolder vol te laten lopen.

Oogstrijk en de Heyboers gingen met hun paarden en vee naar Gaston Michielsen en Zandee (Dames- en Verduynspolder).

Het gezin Engelaar ging eerst naar de Zwarte Baan in Hoogerheide, maar omdat hij verplicht was om de sluizen te bedienen, verhuisden ze nog een dag of tien naar het dichterbij gelegen 3 Huizen in de Anna Mariapolder.

Maar gelukkig door de lage waterstanden en oostenwind kwam er maar 10 cm water bij de 18 Huizen. Net tot de dorpel van de deur werd er gezegd.

Het verslag van rentmeester Lenshoek aan Völcker van 24 mei 1940 over Vöckerdorp luidt:

"heel veel granaten gevallen en een der huizen kreeg een voltreffer (10 of 12 cm scheepsbeschut), zodat daar niet veel van over is. School kreeg ook een treffer en daarom zijn alle ruiten gesprongen. Het stukgeschoten huis zou ik niet meer willen herstellen, de bewoners moeten dan maar een der leegstaande huizen nemen, dat ik dan wat zal laten opknappen".

12 Juli 1940 schrijft Lenshoek dat hij de drie leegstaande woningen wat in orde heeft laten maken, maar hij vraagt Völcker of het geen aanbeveling zou verdienen zo mogelijk de huizen op te ruimen, indien de bewoners ze wilden kopen voor een bedrag van bv. f 500,- per stuk. Dit voorstel is niet doorgedaan.

Een geluk is nu wel dat Völcker uit de oorlogsgeweldschadefonds f 3.935,- kon ontvangen en we zien dan dat alle huizen in 1942-'43 het noodzakelijke onderhoud krijgen.

In een ander verslag staat nog: *“door in de buurt neergekomen bommen zijn er verschillende ruiten vernield”*. Verschillende mensen hadden van de gemeente-secretarie noodbonnen gekregen, maar geen schilder of timmerman kon het glas vernieuwen. Later blijkt nog, dat dit uitgevoerd kon worden door schilder Timmermans uit Hoogerheide.

Maar in oktober 1944 wordt het andere koek in de Völckerpolder. De compagnie Waas uit België doet vooruitgeschoven verkenningswerk voor de Canadezen. In de nacht van 9 oktober wordt Fideel Tanghe in de schorren bij de Woensdrechtse kaai gedood en de volgende dag, 10 oktober, vallen John Geleijn en Gustaaf de Schrijver op de dijk tussen Völcker- en Kreekrakpolder bij een aanval, om twee van hun makkers te bevrijden uit het boerderijtje van De Jong in de Kreekrakpolder.

Dit is nog maar een peuleschil met wat er zich drie dagen later op zwarte vrijdag, de 13e oktober, op spoor- en polderdijken rond de 18 Huizen afspeelt. Er vallen tientallen Canadezen (Black Watchers) die een gemakkelijke prooi zijn voor de Duitsers achter en in de dijken van de polders. De gevechten gaan nog door tot 24 oktober, wat honderden doden kost aan beide zijden. Dit is gelukkig voorbij gegaan aan de inwoners van het Völkerdorp. Zij gingen op boerenkarren en wagens met de terugtrekkende Duitsers naar Rilland-Bath.

Piet de Leeuw, inwoner van de 18 Huizen werd in Rilland dodelijk getroffen door een granaat.

Enkele weken later bij terugkomst troffen deze mensen wel een geweldige puinhoop aan. Enkele huisjes (o.a. het oude schoolmeestershuis) waren zo kapot geschoten dat ze niet meer opgeknapt zijn. De schuttersputten in de dijken vol met dode soldaten, moet voor de 18 Huizers een aanblik geweest zijn om nooit te vergeten.

Maar net als overal gaat het leven door en ook in de 18 Huizen pakt men na de oorlog de draad weer op.

Zo heeft Jac. Van Wijk, de jachtopzichter uit de Damespolder, die belast is met het innen van de huishuur in de 18 Huizen, problemen met het briefje van f 100,- dat verlopen blijkt te zijn, waarmee Christiaan Raaymakers de huishuur van f 1,50, betaalt. (Liefding tijd).

Nog een jaar lang volgt er een briefwisseling tussen Van Wijk en Lenshoek om die f 100,- nog ergens omgewisseld te krijgen. Van Wijk schrijft dan dat hij de centen zeer goed zou kunnen gebruiken, *“want Lenshoek weet ook wel dat ik met dat “tractementje” (loontje) van f 15,- in de week niet veel kan doen”*.

Het herstel van de 18 Huizen vlot ook niet. Want in september 1946 meldt Lenshoek aan Völcker dat de wederopbouw de schade van Völkerdorp heeft geschat op f 13.000,- maar dat hij geen timmerman kan vinden die de huizen water- en winddicht wil maken voor minder dan f 22.000,-. Het is onnodig te zeggen dat Völcker hier niet op inging.

Maar ondanks dat, lieten de huizen nog steeds regen door. Völcker vond de huizen maar een ellendig bezit en men bekeek de mogelijkheid de woningen maar aan de bewoners te verkopen en de kapotte woningen af te breken.

In 1949 moesten in 3 Huizen de vloeren vervangen worden. Völcker schrok van het hoge bedrag van f 205,- voor hout of f 155,- voor beton. Van oudbewoners hoorde ik het verhaal dat op de “blinden” (luiken) carbolineum over de verf werd gesmeerd, wat niet houdt. Met als gevolg dat men elke avond na het sluiten de handen moest wassen vanwege de carbolineum.

Völcker vindt het maar het beste de huizen aan de bewoners te verkopen, als ze die tenminste willen, want hij herhaalt het nog maar eens, woningen en vooral slechte, zijn wel het meest onaangename bezit.

* Het oude huis in de vlakke Völckerpolder, waar Jan Huijps 27 jaar woonde en een klein café dreef voor de schippers, bleef ondanks het drie meter hoge water vrijwel ongedeerd. Over het slingerende dijkje, dat als zodanig geen dienst meer doet.

Terug naar het oude polderhuis

door John Bas
foto
Thom van Amsterdam

Af en toe gaat hij er nog wel eens kijken. Het oude huis in de kale Völckerpolder aan het Schelde-Rijnkanaal waar hij vroeger als polderwerker woonde en een klein café dreef voor de schippers die er aanmeerden. Jan Huijps maakte in die polder de watersnoodramp in al zijn verschrikkingen mee. Daar waar de wind nog vrij spel heeft, woonde hij 27 jaar. Huijps zou er zo weer willen leven, in die eenzame polder. Maar met de ouderdom komen de gebreken. En sinds alles daar keurig is ingepolderd, bedijkt en in banen geleid, valt er voor een polderwerker weinig te doen en moeten de vissers die een borreltje zouden lusten op afstand blijven.

Jan Huijps bewoont nu met zijn vrouw in Hoogerheide een net rijtjeshuis aan de Minckelersweg. Heel wat anders dan het polderhuis waar de vier kinderen werden grootgebracht. Ze vinden het er wel prettig wonen en de huur is redelijk. De overgang was groot, maar alles went. Mevrouw

Huijps-Almekinders – ze zijn beiden op dezelfde dag in 1910 geboren – zou niet meer terug willen. „Die stilte, da's niks meer voor mij”.

Het polderhuis werd eigendom van een arts en ziet er nog net zo uit als tientallen jaren geleden. Via de schorren en slikken kon het zeewater het huis tot op een tiental meters naderen. Daar werd het tegengehouden door een dijkje. Alleen tijdens de watersnoodramp kwam het water er over heen, maar daar hoefden de bewoners van de Völckerpolder tegenwoordig niet meer voor te vrezen omdat er later langs het Schelde-Rijnkanaal een hogere en beters bescherming kwam. De diepe vaargeul waarlangs de schippers het 'Woensdrechtse Kaaikje' konden bereiken is door de begroeiing nog maar nauwelijks zichtbaar.

Dertig jaar geleden, op zaterdagavond, zat Jan Huijps nog gezellig met de Woensdrechtse harmonie tussen de drank en de muziekinstrumenten, toen hij hoorde dat de storm het water tot grote hoogte opzwepte. Met zijn dochtertje dat was achterop de fiets was meegegaan, vertrok hij naar huis. Omdat het zo verschrikkelijk waaide liet Jan het wicht halverwege achter bij de bevriende familie Pijnen, om de laatste kilometers alleen verder te gaan.

Thuis, in de Völckerpolder, ging hij eerst naar de dijken kijken die al werden beproefd door het water. Jan zag het gevaar, sprong weer op de fiets en trok met zijn collega Engelaar de polders in om zoveel mogelijk mensen te gaan waarschuwen, de vloedplanken

in de doorgangen op de dijken aan te brengen en de sluisen dicht te draaien. Waarschijnlijk heeft een aantal mensen aan dit kordate optreden het leven te danken.

Völkerdorp

Op vijf minuten lopen van Huijps voormalige polderhuis ligt Völkerdorp, vlak naast de oude spoorlijn. Achttien huizen stonden daar vroeger, toen jonkheer Völcker nog alle polders in de omgeving bezat en vanuit zijn kasteeltje in het Gelderse Zoelen met harde hand over de pachters regeerde. In die kleine huizen woonden de boerenknechten. Het kerkje dat er ooit dienst deed, is afgebroken, terwijl de voormalige school nu wordt gebruikt als schuur. De oorspronkelijke bewoners van Völkerdorp zijn na de watersnoodramp bijna allemaal vertrokken, gezin na gezin. Ze wilden niet nog eens verrast worden door het water, dat ook op Völkerdorp – Achttienhuizen in de volksmond – mensenlevens opeiste. Een paar huizen kregen later nieuwe bewoners. 'Jong volk van buitenaf', wórdén ze in Woensdrecht genoemd.

Huijps heeft ze in die februarinacht nog allemaal gewaarschuwd, de mensen van Völkerdorp. Halfweg de dijk moest hij zijn fiets aan de kant gooien en zwoegend door de storm bereikte hij de verzameling huizen, waar onder meer de familie Nijssen woonde. Het boerengezin – vader, moeder en vijf kinderen – begon onmiddellijk de levende have naar de dijk te brengen en

verloor daarbij te veel tijd. De buitendijk, die om kwart over vijf 's nachts was doorgebroken, liet een gigantische watermassa door die het gezin Nijssen met zich mee sleurde.

Andere gezinnen van Völkerdorp, die hun toevlucht op de zolders hadden gezocht, konden later door een massale hulpactie worden gered. Burgemeester Mazairac en wethouder Van Gemert van Woensdrecht voerden een groep soldaten en vrijwilligers – waaronder Jan Huijps – aan. Daken moesten worden stukgeslagen om de bewoners van Völkerdorp in veiligheid te kunnen brengen. Twee pas geopereerde bejaarden werden op hun bedden naar de hogergelegen polder gestuwd.

Ook het polderhuis van Jan Huijps bleef niet ongedeerd. Het dijkje met de betonnen muren had het zoute water niet kunnen tegenhouden. Jan: „De vloedplanken werden in én klap versplinterd. Een visser die bij ons in de schuur lag te slapen, heb ik nog net wakker kunnen maken. De schuur is weggespoeld”. De familie Huijps verbleef twee dagen op de graanzolder, met een zak peen als proviand.

Jan Huijps praat heel nuchter en bescheiden over die dagen in '53. Alsof het allemaal wel meeviel. „De Völckerpolder was al gauw droog en je gaat over tot de orde van de dag. Het water had drie meter hoog in de woonkamer gestaan. Mijn zeventien duivenklokken, die in de kast stonden, waren nat geworden. We hebben ze goed gespoeld en gepoetst en zo is het allemaal nog goed gekomen”.

En dan schrijft Jaan Heyboer-Schipper in 1951 weer maar eens een klaagbrief om de woning regendicht te maken, want anders kon haar man Cees Heyboer, die met reumatiek in het ziekenhuis ligt, wel altijd in het ziekenhuis blijven.

Dat dit niet het laatste was met het vocht merken de inwoners van de Völckerpolder in de nacht van 1 februari 1953 toen de stormvloed zijn verwoestende werk deed.

Jan Huyps (de havenmeester) en Marinus Engelaar (sluiswachter Kreekkrak) hebben de bewoners van de 18 Huizen en de familie Nijssse (boerderij) nog gewaarschuwd.

Het lossnijden van het vee moet de 5 kinderen Nijssse noodlottig zijn geworden en ze konden nadien de dijk of woonhuis niet meer bereiken. De jongste kinderen, Adriana en Foeit die bij hun ouders op het bedrijf in Kapellen woonden, kwamen het weekend doorbrengen bij de oudste 3 kinderen, die daar voor hun ouders de boerderij in de Völckerpolder beheerden.

Dit moet wel extra zwaar geweest zijn voor de ouders Nijssse.

*Völckerpolder blank. Vooraan links afrit dijk bij Goense Boerderij Vogelaar "Völckerhoeve"
Achter electriciteitspalen café Jan Huyps*

Toen het water de 18 Huizen binnenstroomde, gingen nog verschillende mannen (o.a. Engelaar, Langeberg) snel met de biggen de vlakbij liggende dijk op. Maar omdat de vrouwen achtergebleven waren ging men snel terug, wat maar net lukte door het snel rijzende water. Iedereen was naar de zolder gevlucht, sommigen met medeneming van eten en anderen met de biggen.

Cees Heyboer met zijn Jaantje hadden er niets van gemerkt, totdat ze met ledikant en al door de slaapkamer dreven. Het verhaal gaat dat Cees dacht dat de waterleiding was gesprongen, maar Jaan had het water met haar vingers geproefd en het was zout! Ze hadden geluk dat ze in het hogere huis (winkel) woonden, want het water kwam tot 2,53m en dan hadden ze het in de lagere huisjes niet overleefd.

's Morgens kwamen de militairen van vliegbasis Woensdrecht de mensen van de daken redden. Men hoorde het stompen van Cees Heyboer tegen de onderkant van de zolder. En door een gat in de zolder te hakken konden ze uit hun drijvende positie gered worden. Weer was het een zware beproeving geweest voor de 18 Huizers.

De huizen waren door de watersnood ook weer niet droger geworden, dat begrijpt u wel. En weer vertrekken er drie gezinnen. Piet de Nijs gaat met zijn gezin naar Hoogerheide.

Dalebout vraagt Lenshoek of hij het huis van Jac. van Wijk (2 Huizen) mag betrekken, omdat zijn vrouw niet meer durft te wonen in een polder met een zeedijk.

En Cees Heyboer met zijn Jaan Schipper houden het na 50 jaar 18 Huizen voor gezien in de polder. Het winkelhuis van hen wordt enkele jaren later door Jantje Jansen uit Woensdrecht voor f 750,- van Völcker gekocht.

Marinus Engelaar kocht het dubbele huis waarin hij woonde voor f 100,- per stuk en een gedeelte van de wederopbouw kosten van f 2.300,- van na de oorlog.

Op 1 maart 1955 meldt Lenshoek aan Völcker dat hij in het dorp nog 4 huisjes en 4 terreintjes, waarop opgebroken woningen stonden, in bezit heeft. Deze laatste 4 woningen moet hij enkele jaren later verkocht hebben voor f 100,- per stuk.

Deze kopers gingen niet altijd de huizen zelf bewonen, maar verhuurden die weer.

Van die tijd af was het een komen en gaan van bewoners die eigenlijk niet meer tot het oude poldergebeuren behoren.

*Een groepje mannen buurtend uit de wind achter het oude schooltje, na de oorlog van '45.
V.l.n.r.: Ariaan de Leeuw, Ko van de Berg, R. Heijboer, K. van Gool, J. Dalebout, K. Stuijts
en Ad Langeberg die er een soldatenpakje aan heeft overgehouden.*

Nu zomer 1998 staan er nog 13 woningen, enkele, waar van twee woningen een woning is gemaakt, sommige in gebruik als vakantiewoning. Er wonen nu 11 personen, maar er zijn 2 kindertjes op komst.

Het noordelijke rijtje ziet er nog vrij origineel uit.

Dat er na 1960 toch ook weer mensen gewoond hebben die het er naar hun zin hadden blijkt wel, want Ineke van de Par woont er al weer 27 jaar, maar gaat om privé-redenen vertrekken.

De prijzen van de huizen zitten ook hier weer in de lift. Want golden in 1960 nog prijzen van f 100,- tot f 3.000,- (wel bouwvallig, zonder elektra), nu worden voor goed gerenoveerde huizen prijzen gevraagd van f 200.000,-, voor een enkele woning, tot f 350.000,- voor een dubbele met 4.000 m grond. Voor mensen die van rust en natuur houden is het toch een apart plekje.

Als er toevallig geen goederenspoorlijn door het restant van de woningen van de 18 Huizen wordt getekend zie ik ze in 2004 wel hun 100 jarig bestaan vieren.

Tenslotte is mij gebleken, dat de 18 Huizers een hechte gemeenschap vormden, die bij elkaar over de vloer kwamen, samen feestten, maar ook samen verdriet deelden.

De zomeravonden werden dikwijls buurtend onder de kastanjabomen voor de huizen gezamenlijk doorgebracht. De foto's van de vrouwen uit ± 1915 en de mannen uit ± 1950 laten ons de saamhorigheid zien, wat natuurlijk ook wel nodig was voor zo'n kleine gemeenschap in een afgelegen polder. Men was een beetje op elkaar aangewezen.

De 18 Huizen anno 1998. Een idyllische woonplaats in de natuur

Het tijdperk van de zetboeren (opzichters) en de rentmeesters A.G.M. Hombach en zoon Ferdinand Hombach.

Van de vele hectaren grond (en boerderijen) in de Woensdrechtse polders, die oorspronkelijk bezit waren van de familie Van der Duyn, zijn rond de eeuwwisseling een gedeelte door vererving of verkoop in andere handen overgegaan.

We zien dan als nieuwe grondeigenaren, Graaf Bentinck, Freule Martini, Freifrau van Senardens Graney, de familie Taats van Amerongen, Barones van Wassenaar en de oudste branche van de families Van der Duyn en Völcker.

Later zien we, door verkoop van gronden van de bovenstaande families, nieuwe eigenaren in de polders verschijnen.

De Gasfabriek Hengelo, de NV Wilhelmina, Mevr. Ruis van Hoboken, Baron Collot d'Escury, familie Moors en familie van Putte zijn enkele nieuwe eigenaren.

Om bij de Völcker's te blijven die veruit de grootste eigenaren waren en bleven, zien we na de dood in 1908 van Hendrik Gerard Johan Völcker, die door zijn huwelijk met Elenora Anna van der Duyn dit bezit in handen kreeg, dit verdeeld worden onder zijn 2 zoons Jan L. Völcker, vrijgezel, (Heer van Hinkelenoord misschien omdat het Ambachtshuis en vele gronden in de Oude Hinkelenoord zijn bezit waren) en Edward Völcker die het andere gedeelte van het Völckerbezit in handen krijgt.

*H.J. Völcker van Soelen (1840-1908)
grootgrondbezitter en bedijker van de
Anna-Maria en Völckerpolder.*

Na de dood van Jan L., in 1939, gaat het bezit over op zijn oomzegger Hendrik Gerard Johan Völcker-van Soelen (na kasteel Soelen in de Betuwe 1891-1955).

Na de dood van Edward Völcker in 1943 zie ik H.G.J. Völcker de correspondentie voeren over de eigendommen van zijn oom Edward, en is het ook zijn bezit geworden.

H.G.J. Völcker krijgt een zoon, Adolph Völcker geboren in 1932. (moeder sterft in het kinderbed). Adolph was de laatste Völcker in de polders. Na verkoop van de bezittingen (gronden en boerderijen) rond 1971 vertrekt hij naar Frankrijk.

Buiten de polders waren de Völcker's ook goed bekend bij de plaatselijke harmonieën "Aurora" en de "Scheldezones" waarvan ze beschermheer (donateur) waren. Regelmatig brachten zij een bezoek aan het kasteel Soelen om deel te nemen aan een muziekfestival.

De Völcker's deden in de Betuwe ook aan fruitteelt. Van oorsprong kwamen zij uit het Duitse Palz. Hun voorouders waren o.a. bakker en herbergier.

De familie Völcker die "buitens" (landgoederen) had in Almen "Groot Have"; in Eefde "Het Spijk"; in Warnsfeld "De Voorst" en "kasteel Soelen" te Soelen, liet in de polders van Woensdrecht hun bezittingen beheren door bovengenoemde rentmeesters. (Hombach)

Deze waren afkomstig uit Hulst in Zeeuws-Vlaanderen, waar ze in de Emmapolder een boerderij van 500 ha beheerden (bezaten). Op de Emmahoeve aldaar was in 1918 alles al voorzien van elektriciteit en was toentertijd al voor f 30.000,- aan machines aanwezig.

Deze vooruitstrevendheid heeft zoon Ferdinand Hombach hier onder Woensdrecht zeker willen introduceren. Zo rond 1895-1900 moet Ferdinand het roer hebben overgenomen van vader A. Hombach, die we nog zien op de openbare verkopeningen van 25 juli en 5 augustus ten koffiehuize "La Belle Vue" in Woensdrecht. Maar bij de grote openbare verkopeningen van mei en juli 1904 's morgens in "Belle Vue", van W. Brooymans, en 's middags bij A. Plompen-Overbeeke in " 's Lands Welvaren" te Woensdrecht zien we naast F. Hombach ook Eug. Moors zijn landbouwprodukten ten velde aanbieden.

Ferdinand Hombach op 80 jarige leeftijd

Na de inpoldering van de Völckerpolder (1904) had Hombach zeggenschap over zo'n 1000 ha landbouwgrond in de polders bij Woensdrecht, waarvan een groot gedeelte van de Damespolder, Anna Maria- en Völckerpolder Zeeuws gebied was. Op de grote hoeven, Dameshoeve, Plathoef en Völkerhoeve zien we Riekus, Cees en Johannes Overbeeke (ook afkomstig uit Zeeuws-Vlaanderen) als zetboeren komen.

Eug. Moors zagen we voordien al op de Van der Duynshoeve (later Zandee) als zetboer.

Drie van de vier hoeven in de Oude Hinkelenoord, Lakwijk, van Maagdenberg en Jacobs-Michielsen plus het Ambachtshuis en boerderijtje van P. van Wijk (later Jef Pijnen), waren eigendom van de Völcker's en dus onder het gezag van Hombach.

Zo zien we in de Verduijnsolder nog een schaapskooi (bij de hoeve Hogerwerf) waar de zoon van Eug. Moors, Jef, de zaken beheert en na de inpoldering van de Völckerpolder met schaapskooien voor Eug. Moors en zijn zoon Frie.

Het aanbieden van gewassen ten velde duidt op een nauwe samenwerking tussen Moors en Hombach. Rentmeester F. Hombach was er niet alleen voor toezicht op gebouwen en landerijen, ontvangen en afdragen van huur, maar toezicht op de jacht en onderhoud van wegen en waterwegen was hem toevertrouwd.

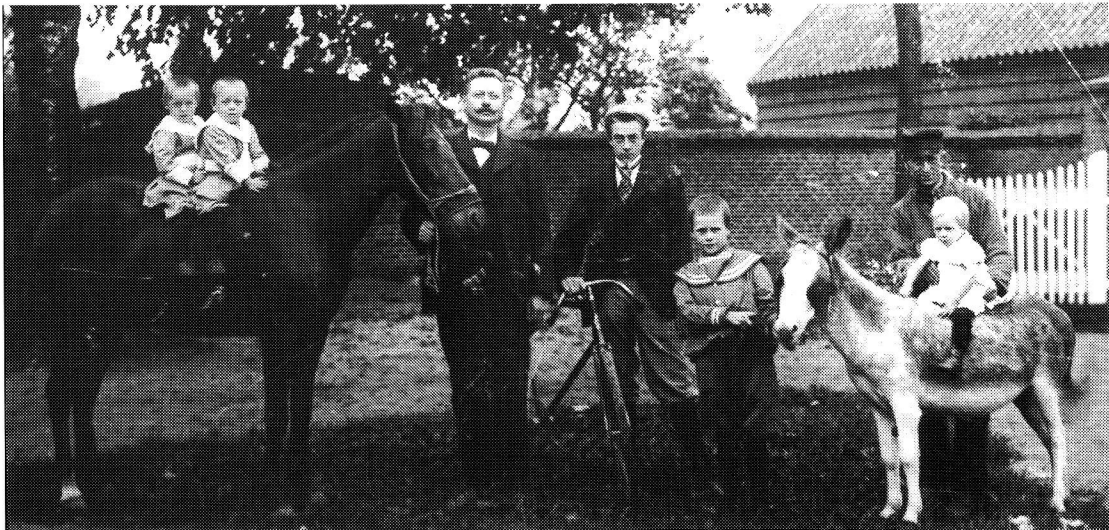
Maar hij moet zelf ook vele ha land voor eigen rekening hebben ingezaaid, want als men op twee kooldagen 635 gemet landbouwgewassen heeft aan te bieden is dat toch geen kleintje.

Daar Hombach van de geneugten des levens hield en regelmatig met zijn jacht "Helvetia" (bemand met 12 matrozen) op zee was en het toezicht verslaptte, namen de zetboeren het niet zo nauw en werd er wel eens onderhands wat verkocht of een kar of een eg hersteld die niet kapot was. Zo werd er bij verkoop van stro, onder in de wagen graan verstoort dat onderhands verkocht was, en zo de boerderij afgevoerd.

Maar Ferdinand moet van hetzelfde laken een pak geweest zijn. Hij zei tegen Völcker dat de boeren de huur niet betaalden (wat wel gebeurd was) en diende rekeningen in voor onderhoud en materialen aan de arbeiderswoningen, wat ook niet gebeurd was.

Zo sliepen de acht kinderen van de familie Zandee in het laatst overgebleven huisje van de 3 Huizen. Johannes Zandee vertelde me dat ze door de slechte toestand van het dak na een flinke sneeuwbuï 's nachts een laag sneeuw op de dekens hadden gekregen.

Toen de heren Völcker aan het jagen waren in de Anna Mariapolder stapte mevrouw Zandee erop af en vroeg aan een van de heren of hij eens wilde komen kijken. Hij ging direct mee. Toen hij de slechte toestand zag zei hij: "en Hombach maar rekeningen sturen van materialen en gemaakte uren".

E. Moors, burgemeester van Hoogerheide, in 1900 met zijn vijf zoons. V.l.n.r.: Jef, Henri, Frie, Fons en Teodoor. Rechts landbouwknecht Co van Oevelen, die in 1915 60 jaar in dienst was bij de fam. Moors. Het dagbladbericht vermeldt: 31 Aug. A.s. Zondag hoopt de landbouwknecht Jac. van Oevelen den dag te herdenken waarop hij voor zestig jaren in dienst trad bij de familie Moors. Hij werd geboren 30 Aug. 1841 en is gehuwd met Helena Suijkerbuijk, geb. 13 Nov. 1843. Die dag zal voor den trouwen man niet onopgemerkt voorbijgaan. Het dagbladbericht van maandag vermeldt o.m.: Onder overgrootte belangstelling vierden de echtelieden Van Oevelen hun Gouden Huwelijksfeest en 60-jarig Jubileum. Vanaf de woning was de Huijbergsebaan feestelijk versiert. Vroolijk klonk in den morgen de muziek en begeleide de Gilde van St. Sebastiaan de familie naar de kerk. Na de Godsdienstplechtigheid werden de echtelieden gul onthaald ten huize van Burgemeester E. Moors. Daarna keerde men huiswaarts, waar de dag verder feestelijk werd doorgebracht.

Openbare Verkoopning

van

15 Hectaren KLAVER

en

200 Hectaren Schorgras,

In de Caters-, Van der Duijns-,
Anna Maria- en Vloekerpolders.

Deurwaarder H. PONNE,

te Bergen op Zoom, zal op WOENS-
DAG 11 MEI 1904, 's voormid-
dags 11 uur, in het koffiehuis „de
Bellevue“ van W. BROOLJMANS
te Woensdrecht in het openbaar.

Verkopen:

Voor den Heer F. HOMBACH te Halst.

In den Caterspolder:

2 hectaren 26 aren KLAVER.

In den v. d. Duijns-polder,

3 hectaren 26 aren KLAVER.

Onmiddellijk daarna in het Koffiehuis
van A. PLOMPE te Woensdrecht:

Voor de Heeren HOMBACH en MOORS.

In den Anna Mariapolder:

9,57,80 hectaren prachtig gewassen
KLAVER.

In den Vloekerpolder:

200 hectaren GRAS om te maaien
of te hooien.

De koopen zijn door kavelstukken op
het terrein aangegeven.

Na afsloop der verkoopning zal gelegen-
heid bestaan tot onderhandsche inschrij-
ving voor het omploegen van Schorgras
in den nieuwen Vloekerpolder, per hec-
tare kadastrale grootte, na aftrek van
Killen die niet ploegbaar zijn.

De polder wordt verdeeld in 6 percee-
len, voor elk perceel afzonderlijk in te
schrijven (zonder kosten).

Perceel F tusschen Uitwateringskil en
Spoorwegdam, groot ongeveer 26 hect.

Perceel E tusschen Zeedijk van den
Damespolder en Middenweg, ongeveer
28 hectaren.

Perceel D tusschen genoemden Midden-
weg en Zeedijk van den nieuwen polder,
ongeveer 25 hectaren.

Perceel C tusschen den Zeedijk van
den Damespolder en dien van den nie-
wen polder, ongeveer 62 hectaren.

Perceel B tusschen de Zeedijken van
den Anna Maria en Damespolder en
den Middenweg, ongeveer 19 hectaren.

Perceel A tusschen lantsgenoemden
Middenweg en den nieuwen Zeedijk,
ongeveer 81 hectaren.

Het ploegen moet aanvangen 1 Juli
en geëindigd zijn 10 Augustus 1904.

De sannemer moet zorgen voor kost
en woning van knechten en paarden.

De bijzondere voorwaarden zijn gratis
verkrijgbaar bij den Heer E. MOORS
te Hoogerheide en H. OVERBEEK,
Opzichter in den Damespolder.

Dagbladberichten uit 1904 en 1906

WOENS DRECHT.

Belangrijke Verkoopning
van ongeveer
300 hectaren (750 gemeten)
prachtige

Gerst, Tarwe, Erwtlen, Boonen en Haver.

Deurwaarder H. PONNE,
te Bergen-op-Zoom, zal in het openbaar
VERKOOPEN:

DINSDAG 17 JULI 1906,

's voormiddags 11 uur, ten herberge
van W. BROOLJMANS te Woensdrecht, ten
verzoeken van den Heer F. HOMBACH,

In den DAMESPOLDER,
10 hectaren of 25 gemeten GERST.

Onmiddellijk naar afsloop daarvan ten
herberge van A. PLOMPE aldaar, ten
verzoeken van de Heeren F. HOMBACH,
E. MOORS.

In den ANNA MARIAPOLDER,
26 hectaren (69 gemeten) GERST.

In den VLOEKERPOLDER,
22 hectaren (55 gemeten) GERST, zijnde
de kadastrale nummers 331, 330, 329,
318, 322, 300, 299.

Vrijdag 27 Juli 1906,

's voormiddags 11 uur, ten herberge van
W. BROOLJMANS te Woensdrecht.

Voor den Heer F. HOMBACH.

In den DAMESPOLDER,
5 hectaren (12½ gemeten) TARWE.

18 " (45 ") ERWTEN.

In den CATERSPOLDER,
3 hectaren (7½ gemeten) TARWE.

4 " (10 ") ERWTEN.

In den VAN DER DUIJNSPOLDER,
2 hectaren (5 gemeten) TARWE.

4 " (10 ") ERWTEN.

Voor de Heeren HOMBACH en MOORS.

4 hectaren (10 gemeten) TARWE.

Onmiddellijk naar afsloop daarvan ten
herberge van A. PLOMPE aldaar, ten
verzoeken van de Heeren F. HOMBACH
en E. MOORS.

In den ANNA MARIAPOLDER,
9 hectaren (22½ gemeten) ERWTEN.

22 " (55 ") TARWE.

In den VLOEKERPOLDER,
32 hectaren (80 gemeten) ERWTEN.

42 " (104 ") TARWE.

Vrijdag 3 Aug. 1906,

W. BROOLJMANS te Woensdrecht,
Voor den Heer F. HOMBACH.

In den DAMESPOLDER.

9 hectaren (22½ gemeten) HAVER.

24 " (60 ") DUIVE-

BOONEN.

In den CATERSPOLDER.

5 hectaren (12½ gemeten) DUIVE-
BOONEN.

In den VAN DER DUIJNSPOLDER.

5 hectaren (12½ gemeten) DUIVE-
BOONEN.

Voor de Heeren HOMBACH en MOORS

4 hectaren (10 gemeten) DUIVEBOONEN.

Onmiddellijk naar afsloop daarvan ten
herberge van A. PLOMPE aldaar, ten
verzoeken van de Heeren HOMBACH en
MOORS.

In den ANNA MARIAPOLDER,

21 hectaren (52½ gemeten) HAVER.

17 " (42½ ") DUIVE-

BOONEN.

9 " (22½ ") GRONIN-

GERBOONEN.

3 " (7½ ") BRUINE-

BOONEN.

De koopers zullen verplicht zijn twee
solide en bekende Nederlandsche borggen
te stellen of voorzien te zijn van een
schriftelijke borgstelling, afgegeven door
een bekend solied persoon.

De veldvruchten zijn tegen hagelschade
verzekerd.

Men wordt dringend verzocht, niet
dwars door de kavels te gaan, waardoor
veel schade wordt veroorzaakt.

Plans van de polders zijn gratis te
bekomen bij de Opzichters in voornoemde
polders, bij den roeper F. VERDULT,
zoo mede ten kantore van voornoemden
Deurwaarder PONNE, bij wien nadere
inlichtingen zijn te bekomen.

De zetboeren kregen ook opdrachten van Hombach om (te) vele ha bieten in te zaaien, want dan kreeg hij zijn procenten van de contracten van de suikerfabriek en een flink voorschot was natuurlijk ook niet weg bij zijn uitbundige levensstijl. Want vader Hombach had het nog gezegd: "*onze Ferdinand weet niet dat 10 dubbeltes ook een gulden is*". Hij pakte het graag groots aan.

Op de Plathoef (Anna Mariapolder) was hij in een loods al begonnen met de modernste landbouwmachines. Hij had het voorspeld: nog 20 jaar en dan zijn alle paarden uit de polder verdwenen en daarvoor in de plaats komen allemaal kleine stoommachientjes.

Of was het misschien vanwege de goede contacten (procenten) met de landbouwmachinefabriek Massey te Goes.

Zo was Willem van Gemert de eerste rupstrekker-chauffeur in Nederland die in de polders onder Woensdrecht, winterland ploegde met de 3-schaar.

In 1912 ging Hombach door zijn goede contacten met de Centrale Suikermaatschappij voor deze maatschappij een suikerfabriek opzetten in Engeland. Hiervoor werden ook mensen van hier (V.d.Linden, H. Overbeeke) en uit Zeeuws-Vlaanderen (Gebr. David) meegenomen voor landbouwwerkzaamheden, zoals zaaien, bewerken en oogsten.

Na terugkomst nam hij de draad weer op van de grote meneer, die, om het maar braaf te zeggen, hield van wijntje en trijntje.

Tussendoor stichtte hij nog een aannemersbedrijf voor zichzelf voor het plaatsen van de betonnen verhoging op de zeedijken van de Anna Maria- en Völckerpolder.

De schrijver op de door F. Hombach gemaakte betonnen verhoging (muralt-elementen) in de Anna-Maria polder in de jaren '50

Op het kasteeltje (jachthuis) was het kantoor de verblijfplaats voor de Völcker's en Hombach als zij hier aanwezig waren. De vrouw van Piet van Wijk van het erbij gelegen boerderijtje zorgde voor onderhoud en aanvulling van de kelder.

Hier vertoefde ook regelmatig Kees Machiels (uit 18 Huizen) die zijn chauffeur was voor zijn open wagen die hier gestald stond. Voor 1916 was er geen weg naar Zeeland langs de spoordijk.

Woensdrecht Ambachtshuis

Het Ambachtshuis, in de volksmond genaamd "Het Kasteeltje"

Na 1904, toen het kasteeltje gebouwd was, moet ook de maîtresse van Hombach zich hier geïnstalleerd hebben. Ze moet de zuster (Roos) geweest zijn van de onderhoudstimmerman die woonde in het huisje bij de Dameshoeve (zie foto).

Dit huisje is in de laatste wereldoorlog platgeschoten en werd enkele jaren voordien gebruikt voor het opslaan van pootaardappelen en werd toen in de volksmond "Rooskes huiske" genoemd.

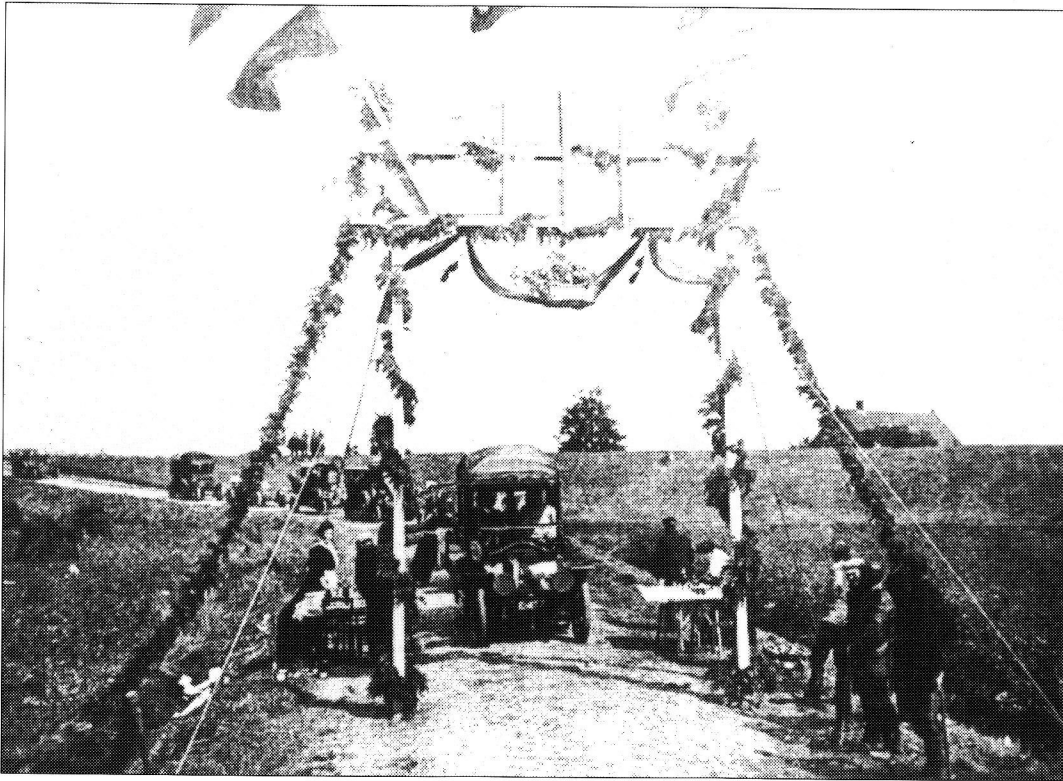
Of hij aan één maîtresse genoeg had weet ik niet, maar men weet te vertellen dat zij na de jacht voor zijn (jacht)vrienden grote feesten hield op het kasteeltje en de dametjes van plezier uit Antwerpen waren hier dan ook uitgenodigd. Er was toen nog geld genoeg.

Het verhaal gaat dat Hombach zoveel macht had, dat hij de trein die langs de Damespolder reed, kon doen stoppen als hij zwaaide om mee te gaan en hem dan vervolgens ook weer op de plaats van bestemming afzette.

Hij vond het wel vervelend, dat hij niet met zijn auto van Zeeland naar Woensdrecht kon rijden, daar er nog geen weg lag langs de Kreekrakdam. Daar moest wat aan veranderen.

Hombach, lid van de Provinciale Staten van Zeeland en zijn schoonzoon Jhr. Vredenburg (neef van de Völcker's) de eerste Z.L.M. voorzitter uit Tholen, beiden lid van de Ned. Automobiël Club, organiseerden een demonstratieve tocht op 28 juni 1910 met meer dan 30 auto's. Het zou een propaganda-tocht door Zeeland worden waarbij de "Chinese muur" van de Kreekrakdam moest worden doorbroken. Niemand geloofde in de uitvoerbaarheid want een auto kon toch niet vliegen of zwemmen. Nadat de spoorwegen hun toestemming hadden gegeven (men moest de spoorlijn over) kon de tocht beginnen.

Eerst werden de gevaarlijke plekken min of meer berijdbaar gemaakt. Bij de slechte stukken werden nog wat boerenknechts met een stel paarden geposteerd voor het geval men vast kwam te zitten. Dit allemaal het meest onder de spoordijk in het schor waar later de Kreekrakpolder zou worden ingedijkt.

Vertrek april Damespolder. Op de achtergrond boerderijtje Koster Pijnen

Onder de spoordijk

Verwelkomd door Zeeuwse schonen bij Rilland

Het moet toen voor de mensen in de polder en de 18 Huizen wel een hele belevenis geweest zijn om 30 auto's langs te zien komen. De paarden moesten er niet aan te pas komen, want het "smoorde" allemaal toen ze voorbij kwamen aldus de boerenknechts.

De volgende dag gaf de Middelburgse Courant een buitengewoon nummer uit, gewijd aan dit voorval. Toch heeft het tot 1916 geduurd tot de weg er lag. Al deze uitspattingen zullen Hombach wel een flinke duit gekost hebben.

In 1921 komt A. David (zijn oude werknemer uit de Engelse suikerfabriektijd) als zetboer (opzichter) bij Piet Geers op de Dameshoeve. En die merkt al direct hoe het er hier aan toe gaat. De slager wil al gelijk met de nieuwe zetboer gaan onderhandelen over een half (zwart) varken dat nog op de "leer" hangt.

De royale levenswijze van Hombach, de corruptie op de boerderijen, moeten Hombach zo langzamerhand de das om hebben gedaan.

Dat moet zijn oude vlam Rooske ook aan hebben voelen komen want zij trouwde met de handschoen met een oude bekende uit Ned. Indië. Nadat ze enige tijd later ook naar Indië was vertrokken ging Hombach in 1924, misschien wel overmand door liefdesverdriet, ook naar Indië. Hij werd daar vertegenwoordiger voor de verkoop van keien en steenslag. Hij ging in de wegenbouw, maar verder dan 100 m weg te Bandoeng heeft hij het er niet gebracht. Een briefwisseling tussen Ad David van de Dameshoeve en Hombach hield beiden op de hoogte van de stand van zaken.

Na zijn toch weer snelle terugkomst in de polders begint zijn ster snel te verbleken. Zijn uitbundige levenswijze kan "de blauwe niet blijven trekken"

Als we zijn vertrouwelijke brief aan de toekomstige rentmeester Lenshoek, waar hij ook regelmatig zaken mee deed, lezen valt het wel op dat voor een 57 jarige nog een grote vitaliteit en wilskracht aanwezig is om zaken te doen.

Ik ontvang je schryven dd 28 11 hier, en zal trachten dit zoo volledig mogelyk in VERTROUWEN te beantwoorden .

Myn voornemen is, om myn kantoor zaken omtezetten in een N V die zal heeten ,, N V Zeeuwsch Vlaamsche Handel en Landbouw maatschappij voor - heen kantoor Hombach, gevstigd te Hulst, de grootte van het kapitaal is nog niet vast gesteld, omdat ik in die vennootschap wensch te brengen de 233 H van den Koningin Emma polder, de volledige inspannen van de bedryven in den Koningin Emma polder, Dames polder en Ambacht hoeve dat huurlanden zyn voor langen termyn, verder het agentschap van een of meer suikverfabrieken in het Buiten en binnenland, agentschap of waar schynlyk alleen vertegenwoordiger van een groote carrière te Lessines en Quenast voor verkoop van keien en steenslag, al die inbreng moet my natuurlyk betaald worden in obligatien en aandeelen, benevens een som voor den inbreng van de zaak. Aan het hoofd zou ik stellen een vertrouwd persoon oud hoofd opzichter van de N Heidemaatschappij, geschikt om zelf standig het landbouw bedryf te kunnen voeren, dan een vertrouwd persoon voor de boekhouding en handel zaken, meer niet, want nu wordt ik werkellyk afgezet door een ontzettend kantoor personeel met zeer hooge loonen dat toch geheel door my nog moet geleid worden . Zie hier de opzet van myn plannen, waaruit volgt dat ge zeker geen goede oude agenten van my moet aannemen, het neemt immers niet weg ik u beeten ook verkoop ? . Zeker zou ik graag wat rust willen nemen, ja zou dit moeten doen, maar ik kan daar voorloopig moeilyk tot komen, uw vraag om geheel myn zaken over tenemen, is een breedde opvatting, maar zou een zeer ernstig overwegen noodzakelyk maken . Dooreengenomen wordt een verdienste ge maakt, (niet dit jaar want ik heb met myn beeten zaken geld verloren) van 60 tot 70 mille zeer afwisselend natuurlyk, doch ik zie voor de toekomst veel in zoo een vertegenwoordiging van een machtige carrière. Ik bebouw dooreengenomen per jaar zoo veel land met bieten, (ik doe niet veel beeten land met het oog op de vervoer naarigheden) dat van 4 - 5 millioen geleverd kan worden, dit jaar heb ik by ongeveer 90 H vlasland vry, de verdiensten loopen dus erg uiteen, maar blyven toch steeds tot boven aangehaald minimum , Limburg geheel buiten bespreking latende, ge kunt daar al van opmaken, dat het uit handen geven van zoo een zaak, nadenken vereischt, en dan misschien als basis zou dienen te hebben een % berekening van de te maken winsten, of een te vast staand bedrag vooruit te voldoen, het is niet de eerste maal ik zoo een aanbod kryg, en heb toen ook een cyfer in het hoofd gehad van een jaarlyksche uitkeering van 40 mille terwyl alsdan alle inspan en de groote stock materieel tegen taxatie zou dienen overgenomen te worden, de uitkeering zou vooruit ieder jaar moeten plaats hebben want ik moet natuurlyk voldoende hebben om dan ook rustig te kunnen leven , alhoewel myn hup dan toch nog krachtig noodig zal zyn in den beginne vooral . Ge ziet in deze enkele regelen, dat de zaak van groote omvang zou zyn, en daarom zouden voor my ook groote waarborgen noodig zyn, terwyl ik my de vrye beschikking zou reserveeren van het bewonen van het jachthuis te Woensdrecht en het huis in den Koningin Emma polder wat betreft de Maria hoeve , dat als jachthuis is ingericht, daar een deel geheel afgesloten bewoond wordt door den opzichter Staal die zeer goed is, de opbrengsten van die hoeve zyn zeer aanzienlyk . Zeer in vertrouwen heb ik u openhartig geschreven, met het uitdrukke -lyk verzoek, deze gegevens en opzet, te beschouwen als een geheel particuliere mededeeling, waar andere menschen niets van af dienen te weten . Intusschen ga ik door myn N V op po ten te zetten .

met beste groeten

Schrijven van Hr. Hombach aan Hr. Lenshoek te Kloetinge.

A. Hombach

In 1921 pacht hij nog het kasteeltje met bijliggend Hoefke, maar dit is toch wel zo'n beetje het laatste wapenfeit in de polders van Woensdrecht. De belastingvlucht (toen al) naar het Belgische Kapellen naar zijn schoonzoon Vredenburg heeft niet meer mogen baten.

De schulden stapelen zich op. Hij maakt Völcker wijs dat de boeren de huur niet meer afdragen. De boeren durven om deze reden niet meer in zee met Hombach, uit vrees uit de gratie te geraken bij de heren Völcker.

Rond 1927 komt met het faillissement (men zegt met ±1 miljoen schuld) een einde aan het tijdperk Hombach in de polders.

De nieuwe rentmeester wordt de heer Lenshoek uit Cloetinge.

Over de nieuwe rentmeester zijn de Völcker's zeer tevreden. Herhaaldelijk werd deze bedankt voor zijn accuraatheid en de overzichtelijke staten, wat heel wat anders was dan bij Hombach. Met de komst van Lenshoek rond 1925-1927 komt er ook een grote verandering wat de grote hoeven in de polder betreft. De zetboeren worden vervangen door pachtboeren, wat financieel meer zekerheid geeft voor de eigenaars.

De Völcker's moeten de voorkeur gegeven hebben aan boeren met wat grotere zonen en die er financieel niet zo slecht voor stonden.

Op de Dameshoeve zien we P. Michiels komen. Op de Plathoef de fam. Van Wingen en op de Völckerhoeve de fam. Vogelaar.

De pachtboerderijen zijn gebleven tot 1971 en toen hebben de Völcker's al hun bezittingen (alle boerderijen en losse kavels grond) te koop aangeboden, wat voor de huurders als eerste rechthebbenden tot koop tegen de vaste taxatiewaarde niet slecht was, want het was ongeveer 50% van de vrije handelswaarde.

De opbrengsten van de verkoop moeten belegd zijn in Frankrijk en Amerika.

Met Ferdinand Hombach moet het na 1930 snel bergafwaarts gegaan zijn. Er werd verteld dat hij met knopen en spelden langs de deur moest, maar dat zal wel overdreven zijn.

Maar zijn oude zetboer A. David van de Dameshoeve, die altijd in contact was gebleven met Hombach, wist wel te vertellen dat hij de enige was om hem op zijn tachtigste verjaardag te feliciteren in het bejaardenhuis in Delft. En dat hij blij was met een fles drank. Van de vele vrienden uit zijn rijke periode was niemand meer te zien.

En Hombach was maar niet wat blij dat hij eens een weekje op bezoek mocht komen bij David in de Frederikapolder in Rilland om zijn buik weer eens goed vol te eten. Zo blij, dat hij zo mooi praatte dat hij er nog een weekje aan vast kon koppelen.

Op het briefkaartje dat het dochttertje van David van hem moest posten stond dan ook: *"Ik heb mijn verblijf hier in Rilland met slinkse verhaaltjes kunnen verlengen met een week"*, niet wetende, dat dit meisje het zou lezen.

We zullen maar zeggen een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken.

Men zegt dat hij 93 jaar geworden is, dus dat turbulente leven heeft hem ook niets gedaan.

Anna Dien Machiels

Als tegenhanger van het kapitaal van Hombach wil ik u de eerste 30 jaar beschrijven van de levensloop van een meisje dat gelijktijdig met het ontstaan van 18 Huizen gewoond heeft in en rond het Völkerdorp.

Ik ben terecht gekomen bij het meisje dat op de schoolfoto staat van 1913. Op een middag ben ik bij haar op bezoek geweest, de nu 94 jarige Dien Machiels (meisjesnaam). Zij kon mij prachtige verhalen vertellen over het zo mooie maar toch wel harde landleven in de polder.

Ze werd geboren in een strooien keet, die stond tegen de dijk (de vroegere zeedijk) tussen de Damespolder en de toekomstige Völckerpolder (ter hoogte van 2 Huizen). Haar vader Dorus Machiels werkte bij de inpoldering van de Völckerpolder. Haar moeder Wies Machiels staat met haar zusje Marie op de arm op de foto van de vrouwen van de 18 Huizen (8 en 9 bovenste rij rechts).

Toen de 18 huizen zo rond 1904 -1905 klaar waren ging het gezin Machiels daar wonen. Diena (roepnaam) had geluk dat zij niet meer, zoals haar broer, van de Völckerpolder naar Woensdrecht naar school moest. Ze kon gelijk met het openen van de school in november 1907 terecht in het klasje bij Meester Braat en zijn vrouw Frederika.

Uit haar jeugd wist ze zich te herinneren dat de poldergarde uit Rilland kwam controleren voor de hondenbelasting en dat haar vader de hond een dag van te voren uit het hok liet en de polder injoeg. De garde vond het wel vreemd dat ze een hondenhok hadden en geen hond.

En dat slager Peer Dalemans van Woensdrecht in het najaar het varken kwam slachten.

Bakker van Pul uit Woensdrecht bracht regelmatig brood en Jan (Baas) Musters uit Woensdrecht bracht met paard en wagen kruidenierswaren in de 18 Huizen en omliggende boerderijen rond. Voor kruidenierswaren kon men ook bij Cees en Maatje Heyboer in het winkeltje van de 18 Huizen terecht. De kinderen maakten gebruik van het winkeltje om een "bakkus vol" (snoepgoed) voor één cent te halen.

Als klein meisje hoorde ze verhalen van haar vader en moeder, bv. het verhaal dat Piet en Louis van Gool uit de 3 Huizen een lijk vonden onder de zeedijk in het schor bij de Anna Mariapolder. De garde Verplanke uit Rilland zei toen: "*begraaf hem maar onder de zeedijk, want die ken ik, dat is toch maar een oude zeeman*". Weken later moet het lijk aangegeven zijn door Johannes Overbeeke. Het is toen in Woensdrecht begraven. Volgens Dien bleek het later de zoon te zijn van een dokter uit Antwerpen.

Lijk aangespoeld.

Uit Rilland-Bath meldt men:

Aan den dijk van den Anna-Maria-Polder alhier, is aangespoeld het lijk van een onbekend manspersoon, naar gissing tusschen de 20 en 30 jaar oud, gekleed als volgt; blauw gestreept hemd, gemerkt R. H., colbert costuum van blauw cheviot, blauwe onderbroek, nieuwe grijze sokken en zwarte bottines; alle kleedingstukken waren zoo goed als nieuw. Verder vond men op het lijk twee witte zakdoeken, gemerkt R. H., een zakspiegeltje en een portemonnaie met 70 cent. Na geschouwd te zijn is het lijk op het kerkhof te Woensdrecht begraven.

Krantenbericht uit 1904

Ook nog een belevens in het dorp was toen bij een pater uit Rilland bij het aanmaken van de kachel in het kerkje zijn baard vlam vatte. Een hele consternatie, de baard moest geblust worden. Wies Neve werd erbij geroepen. De schade viel mee. En het vervelendste vond de pater nog dat hij niet in de spiegel mocht kijken om te zien hoe hij er nu uitzag.

Maar de tijd gaat voort: onze Dien kan gaan werken en komt bij krooibaas Frans Wierkx, waar ze met zo'n 20 meiden en jongens onder het wieden de mooiste liedjes zingen en sterke verhalen vertellen (over vriendjes misschien?). Het is volgens Dien wel verplicht om 's morgens en 's middags het rozenhoedje te bidden.

Op haar 14 jaar wordt ze gevraagd om als dienstmeid te gaan werken op de boerderij bij Wannes Overbeeke, ook in de Völckerpolder. Van zondagavond tot zaterdagavond. Dien ontmoet zo wel eens iemand op haar tocht van de boerderij van Wannes Overbeeke naar huis in het Völkerdorp.

En zo blijft ze aan Harry van Gool plakken, de zoon van Piet van Gool uit de 3 Huizen in de Anna Mariapolder, die knecht is op de Plathoef.

Ze trouwen in 1921. Wel pech, het kerkske van de 18 Huizen is een jaar voordien gesloopt. Niet getreurd, dan 's morgens om half 6 met z'n tweeën maar op stap naar het Paterskerkske in Rilland, want om 7 uur is de H. (trouw) mis. De prijs f 2,50 en koffie na bij de paters.

"En das toch mooi van dieën bakker van Rilland die altijd brood brengt op de 3 Huizen. Daar meuge we 's miedags warum gaon eten as we klaant worre. Want we gaon ook in de drij Huizen woone, waant daor staot een huis leeg (18 Huizen vol). We emme der mar ne vrije dag van gemaakt en da deeje ze allemaol nie dieje tijd. De boog kan nie altaij gespannen staon".

Maar nu ze getrouwd is moet je niet denken dat het kostje gebakken is voor Dien.

Het is naast kinderen baren, ook het land op en bij deze werkzaamheden (bieten steken) krijgt zij door de vele buien en nat zijn bij haar werk een zware longontsteking.

Dokter Van de Kar uit Hoogerheide wordt er in de nacht bijgeroepen, maar raakt met zijn auto van de vette polderweg af en blijft half in de watergang hangen. Het is goed dat haar man Harry paardeknecht is bij de vlakbij gelegen Plathoef, dus die kan de dokter zijn auto eruit trekken.

Alle lof voor dokter Van de Kar; elke dag kwam hij kijken achter in de polder. Maar het wilde toch niet goed vooruit gaan. Dien kon niet meer eten en werd mager. Dan maar sterkere middelen in de strijd. Elke dag een halve fles drank, (?) aangelengd met water en suiker, en warempel na een dag of negen sloeg het aan. *"Toen ik het lekker begon te vinden moest ik stoppen van Van de Kar"*, zei Dien.

Na de dokter komt de pastoor. Om naar de kerk te gaan konden ze kiezen, de kerk van Woensdrecht of Ossendrecht, het was in beide gevallen de andere kant van de wereld als je achter in de Anna Mariapolder woonde vroeger. Het werd Ossendrecht.

Toen de oudste dochter 6 jaar werd, was ze verplicht communie-onderricht te volgen. Een periode lang moest het kind elke dag te voet, grotendeels over onbestrate wegen, communieles gaan volgen in Ossendrecht.

Na deze beproeving (hun tweede (zoon) was ook weer zo aan de beurt voor communieles) krabden Harry en Dien zich eens achter hun oren en besloten na zeven jaar 3 Huizen, de bewoonde wereld maar eens op te zoeken. Het werd de Trambaan op Calfven (het huisje waar later Janus Kortus kwam wonen). Ze vonden het beter zij zelf voor hun werk naar de polder gingen, dan hun kinderen van de polder naar school en kerk. En de winkels waren ook vlakbij nu.

Hier eindig ik mijn verhaal over Anna Dien Machiels, toen nog maar 26 jaar oud.

Als je haar verhalen over deze periode in de polder aanhoort, zou je ze zegen, dat geldt voor een heel mensenleven. Dien is nog ouder geworden dan Hombach, ze is nu 95 jaar en woont tegenwoordig in Putte.

Foto Anna-Mariapolder achter de Plathoef 1918

Een beeld van de polders van 1900 - 1935 ten opzicht van nu.

In de beginperiode, na de indijkingen, zag men op de kweldergebieden, dijken en landerijen de aanwezigheid van schaapskuddes.

De heer Poels uit Venray, van de Schaaps Compagnie, die handel dreef (met zijn schapen) van Parijs tot Londen, later zelfs met Argentinië had voor 1900 al schaapskuddes in de Caters- en Damespolder.

Hendrik (Driekske) en Jan Linders, ook afkomstig uit Venray, en Marientje Almekinders (Caterspolder) waren schaapherders die in dienst waren van Poels.

De eerste schaapskooi moet gestaan hebben op de plaats waar Marien Almekinders gewoond heeft in de Caterspolder. De schaapherder hier was Kees Schipper, de schoonvader van Almekinders, die in 1879 uit 's Heer Arendskerke in dienst van Poels de schapen onder Woensdrecht hoedde.

In de Damespolder komt een schaapskooi ten westen van de Dameshoeve bij de spuikom, waar we Kees Schipper als eerste schaapherder zien en daarna Marien Almekinders de schapen zien hoeden.

Aan Jan Linders en daarna Kees Zandee is de zorg toevertrouwd voor de schapen op de Plathoef in de Anna Mariapolder.

Als Poels uit Limburg op bezoek kwam in de Woensdrechtse polders logeerde hij altijd bij Eugene Moors, de burgemeester van Hoogerheide. Poels heeft misschien het virus van het schapen hoeden bij Moors aangestoken. Want in de Verduynspolder zien we zetboer Eugene Moors een schaapskooi hebben op de latere Zandee-hoeve met een zekere heer Meys als schaapswachter.

*Schaapskudde bij hoeve Zandee (pachter Eug. Moors) ± 1920.
Ant. Wierckx toont de fokstier; vrouw met Brabantse muts: mevr. Wierckx-de Keizer.*

Achter in de Verduynspolder (Hogerwerf hoeve) waar de zoon van Moors, Jef, de zaken beheert zien we als schaapherders Adrianus Bolders, Hendrikus Linders (later getrouwd met de weduwe van Adrianus Bolders) en later de zoon van Bolders, Petrus Ludovicus (Louis van Loowkes) het huisje bewonen aan de weg waar in 1930 een bliksem-inslag plaats vond.

Tenslotte in de Völckerpolder zien we in 1918 Eug. Moors een aanvraag doen voor het plaatsen van een schaapskooi tegen een bestaande schaapskooi voor zijn zoon Frie. Jan Langeberg moet er voor het vee gezorgd hebben.

Het huis dat Eug. Moors in 1921 laat bouwen moet ook door Langeberg bewoond geweest zijn. Voor die tijd moet Hendrik Linders er ook nog herder geweest zijn. Dit wat de schaapskuddes betreft, een beeld dat men nu zal missen in de polders.

Dan was er nog de jacht.

Iets dat bij de Völcker's een voornaam punt was. In de briefwisseling met zijn rentmeester Lenshoek gaat het regelmatig over hazen, patrijzen, jacht-pacht, enz.

Na Franciscus Neve, die rond 1900 vanuit zijn woonplaats de 4 Huizen de jachtopziener voor de Heren Völcker in de polders was, zien we Kees Stuyts vanuit Hoogerheide het wild bewaken. Deze krijgt in de jaren '20 hulp van Jac. van Wijk uit de 2 Huizen.

Na 1933, als Kees Stuyts met pensioen gaat, (maar af en toe nog assistentie verleent) staat Jac. van Wijk er alleen voor. Een tweede opzichter wordt te duur en de Völcker's besluiten, in samenspraak met Lenshoek, voor Jac een politiehond te kopen. Jac is er blij mee en het is een goed span. Maar het leven gaat door, het pensioen lonkt en rond 1947 geeft Jac de wisselstok over aan zijn oomzegger Charles Groffen (Lombok). Dit zal de laatste jachtopzichter in dienst van de Völcker's zijn.

We zien de laatste drie gezamenlijk op de foto bij de viering van het 50-jarig huwelijk van Jac in 1949 bij zijn huisje (2 Huizen) in de Damespolder. Uit de briefwisseling blijkt dat de jachtopzichters het spiedend oog waren in de polders voor de heren Völcker en menig (klik) briefje belandde op zijn bureau.

*** WOENSDRECHT, 22 Febr. Bekeurd.** Hedenmiddag ongeveer half drie werden door de onbesoldigd Rijksveldwachters C. Stuijts en v. Wijk in het jachtveld van de Hooged. geboren heeren Völcker in den Oud-Hinkelenoordpolder op heeterdaad betrapt en bekeurd de buruchte wildstroopers A. C. v. L. en J. A. P. van Ossendrecht.

Een geweer, zes scherpe patronen en een haas werden in beslag genomen.

Drie generaties jachtopzichters op het 50-jarig huwelijksfeest van Jac van Wijk in de 18 Huizen. Midden: Cees Stuijts, links: Jac van Wijk, rechts: Charles Groffen.

Het hoogtepunt waren de drijfjachten in het najaar die door de Völcker's en vrienden in het Ambachtshuis (Jachthuis) werden besloten met het geven van een feest waar de wijn rijkelijk vloeiende. Was er veel geschoten dan was dat voor de jachtopzichter ook leuk, want hij kreeg een premie van 10 cent op elk stuk wild dat geschoten werd.

Zo zien we Jac van Wijk een keer 2430 cent krijgen voor 243 geschoten patrijzen. Het tractementje van f 15,- per week (in 1942) kon ook nog aangevuld worden met een premie op het maken van een proces verbaal (stropen).

Van Wijk had ook toezicht op de visrechten in de polder (Woensdrechtse Kreek of Dames Kil). Na de oorlog probeerde van Wijk de laatste visotter bij de spuikom van de Damespolder met behulp van een klem te vangen. Maar hij ving de hand van de zoon van Adriaan de Leeuw uit de 18 Huizen die het ei op het riet, waaronder de klem, stond wilde oprapen.

Later haalde Jef Pijnen, die ook wel van een maaltje paling hield, de krant met de laatste visotter die hij afschoot in de Woensdrechtse Kil.

Dat is ook weer iets dat we nu niet meer tegen zullen komen.

De oorlogen van '14-'18 en '40-'45 hebben er voor de bewoners in de afgelegen polders en tegen de zeedijken wel voor gezorgd, dat ze een graantje konden meepikken van de smokkel.

Hombach moet er ook niet vies van geweest zijn. Het verhaal gaat dat hij opdracht had gegeven om vanaf de Dameshoeve (Riekus Overbeeke) met 20 dragers koolzaad te smokkelen door de schorren achter de Anna Mariapolder naar België. Het moet verraden werk geweest zijn want toen men wilde vertrekken van de Dameshoeve werden ze gepakt.

Maar Hombach draaide zich er weer uit door de dragers (tegen betaling) te laten verklaren dat ze het zaad wilden stelen.

Er was een smokkellijn die liep vanaf Bergen op Zoom door de schorren (Ooster-Schelde) van Hildernisse - Hogerwaard - Achttien Huizen - Drie Huizen en zo de schorren onder de Anna Maria (de Wester-Schelde - schorren) richting België. Een buurt zoals de Drie Huizen was natuurlijk van groot belang wat uitkijk betreft en het doorgeven van de smokkelwaar aan een andere (Belgische) groep van dragers.

Er is een periode geweest dat men het hier "goudmijntje" noemde, want er werd goud geld verdiend aan de smokkel.

Dat het smokkelen risico's met zich meebracht in de oorlog van 1914-1918 blijkt wel uit krantenberichten uit die tijd. Ik vertelde u al van de dood van P. Engelaar in 1915 in het Havenhuis van de Völckerpolder.

Velen in de streek verdienden een daggeld aan het overbrengen van bloem (gemalen graan), rijst en andere artikelen naar België, waar ook de Duitse bezetter een gretige afnemer was.

Om dit te voorkomen had de Nederlandse regering het 6e Regiment Infanterie geposteed in de grensstreek. Bij de Anna Mariapolder in de schorren en richting Ossendrecht in de grensstreek langs de draad. (hoogspanningsafschieding).

OSSENDRECHT.

Men schrijft ons :

Vorige week werd hier bericht, dat werkvolk gevraagd werd voor suikerbietensteelt. Door de opzichters H. en J. Overbeeke zonden worden aanbesteed, alle werkzaamheden, verbonden aan den bietensteelt (met uitzondering alleen van het zetten) inbegrepen het bietensteken en het van het land op voertuig laden.

Verschillende biljotten zijn ingeleverd met prijsopgave. Een persoon als laagste inschrijver werd tien gemet vergund, omdat hij had ingeschreven voor een prijs waar hij ze nog niet eens voor kan wieden.

Zou hët nu de bedoeling van de heeren zijn, nu zij het dubbele van hun granen maken het werkvolk voor half geld te kunnen laten werken?

Voorwaar, een schandel!

EEN WERKMANSVRIEND.

* — 1 Mei. De bekende prachtige heugt «Chicoré d'Ossendrecht» is tengevolge van influenza gestorven. Zeker voor den houder een groot verlies, doch tevens voor den veestapel in deze streek.

Een goede vangst. — In den nacht van Vrijdag op Zaterdag jl. deden naar de Midd. Ct. meldt, de politie en rijksambtenaren op de Westerschelde onder Rilland Bath een goede vangst. Een roeiboot met twee beruchte smokkelaars zekere B. de B. en R. de L. uit Ossendrecht werd aangehouden, doch de inzittenden hadden bij het zien der politie de goederen over boord geworpen. In verband hiermede werd Zaterdag den geheelen morgen een uitgebreid onderzoek ingesteld en de geheele bende bestaande uit zeven personen opgespoord. De verdachten A. P., P. Z., A. N., J. C. Z. en C. J. B. bekenden een partij peper en vet aan de woning van B. te hebben afgehaald en dit te hebben gebracht in den Zimmermanpolder waar zij het in de bewuste roeiboot hadden geladen om het over de Schelde uit te voeren.

Naar aanleiding der nieuwe wet op den smokkelhandel werd de geheele bende naar Middelburg getransporteerd. De hoofddaders De B. De L. en C. J. B. werden voorloopig opgesloten, de anderen in vrijheid gesteld.

Enige artikelen uit de dagbladen van maart 1917 die de sfeer van die tijd aangeven

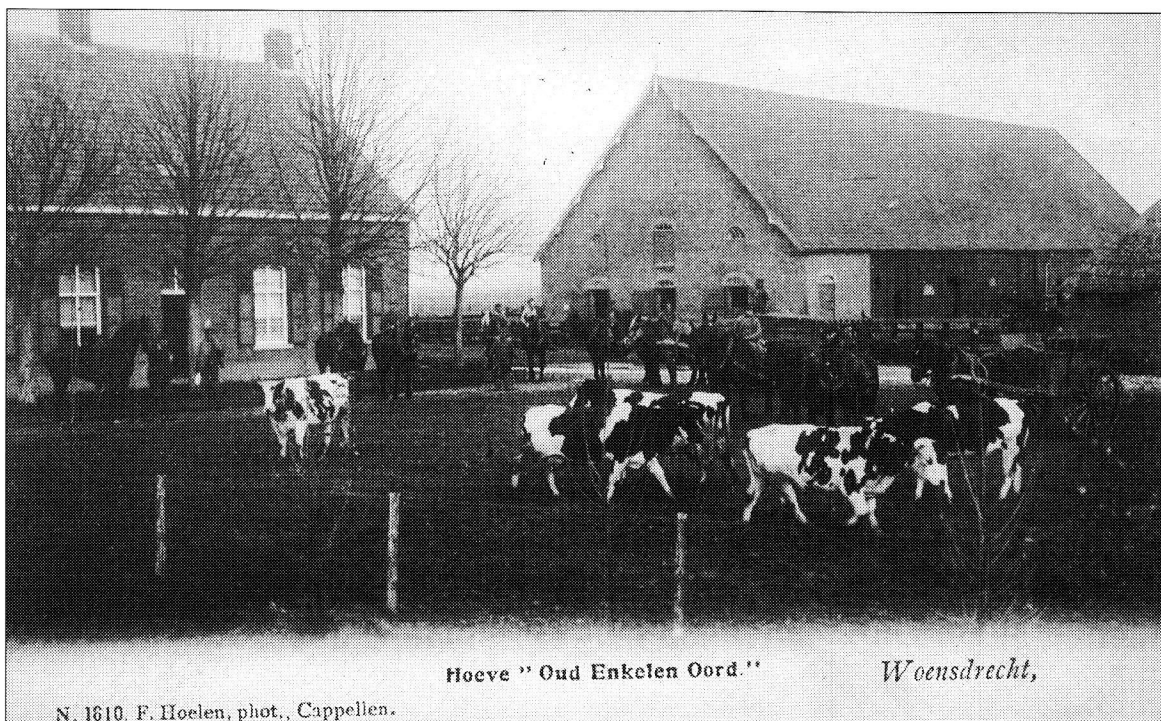
Zo werd onder de Looy bij Ossendrecht in 1915 Corn. Dierckx van het Hageland, 47 jaar, vader van 7 kinderen, in het veld staande gehouden. Hij bleek 10 kg bloem bij zich te hebben. Toen Corneel in de gaten kreeg dat de soldaten de valse naam die hij had opgegeven niet vertrouwden, zette hij het op een lopen. Aangeroept door de soldaten ging hij toch door. Twee schoten, waarvan een door de long, maakten een einde aan het leven van een smokkelaar. En dat voor 10 kg meel.

Men ziet regelmatig berichten van de gemeente Woensdrecht en Ossendrecht voor het afhalen van broodbonnen. Voor Jan de arbeider zal de tijd wel niet zo rooskleurig geweest zijn. Een voordeel voor onze polderboeren was wel dat de graanprijs in korte tijd verdubbelde. Maar niemand zal het deze mensen, die karig brood moesten verdienen op het land, misgunnen dat zij weer eens een periode konden meemaken om wat bij te verdienen met de smokkel.

Op de boerderijen zien we de paarden, tot 1950 nog de voornaamste trekkracht in de polders, ondanks dat Hombach omstreeks 1910 had gezegd dat het allemaal stoommachines zouden worden. Op de foto's uit het begin van deze eeuw kun je dat goed zien. Henri van Putte laat er 13 zien, + 9 paardenknechts.

Zijn buurman Pieter Jan Jacobs uit de Oude Hinkelenoord laat zich graag vereeuwigen op dit edele ros, al is het geen Belgisch trekpaard voor de wintervoor, maar ne luxe klepper om uit te rijden.

En tenslotte Riekus Overbeeke van de Dameshoeve, op bezoek bij mevr. Elizabeth Heyboer-Schipper op het Klein Hoefke in de Van der Duynspolder, laat zijn liefde voor de paarden duidelijk blijken.

Hoeve "Oud Enkelen Oord."

Woensdrecht,

N. 1610. F. Hoelen, phot., Cappellen.

Boerderij H. van Putte

*Riekus Overbeeke (met horlogeketting) op bezoek bij buurvrouw Elisabeth Heijboer-Schipper.
Man rechts op paard: Marien Dalebout.*

Pieter Jan Jacobs op zijn klepper. Vrouw links: Kaat Brooijmans-de Jong (meid)

We kunnen zeggen dat naast de tientallen arbeidskrachten (paardenknechts, landarbeiders, jongens en meiden) de paarden de trekkers waren van de landbouw-economie in het begin van deze eeuw.

De pachtboeren, die het na 1927 overnamen van de zetboeren, hadden het in de crisisjaren die daarop volgden niet gemakkelijk.

En ondanks verlagingen van de pachtprizen tot 60% kwam de pacht niet vlot binnen bij Lenshoek, waarover Völcker zich regelmatig beklaagde.

In deze tijd, 1935, hebben de landarbeiders met 22 cent per uur (de socialistische arbeiderspartij eist 24 ct) het natuurlijk ook niet breed. Een van de heren Völcker beklaagt zich erover, vanuit het kuuroord "de vier Jaargetijden" in Wiesbaden, dat hij van rijkswegen verplicht is met dit t.g van de arbeiderspartij samen te werken voor het vaststellen van het uurloon.

Die tijd zal wel voor niemand rooskleurig geweest zijn; niet voor de eigenaar, niet voor de boer en dus ook niet voor de arbeider. Rond 1935 had de pachtgrond een waarde van \pm f 2.000,- per ha. En de pachtprijs bedroeg \pm f 80,- per ha.

De polders hadden toen een ander aanzicht als nu. Door de veel slechtere ontwatering, men had toen nog geen watergemalen, geen zware draglines om de hoofdwatgangen (oude krekken) recht te trekken en uit te diepen, waren er meer laag gelegen gebieden, die bij veel regenval onder stonden (kweldergronden). Hierdoor stond in de oude weelen en sloten volop water wat men nu niet meer ziet.

\pm 1945. De mechanisatie is op komst in de polder.

V.l.n.r. Eugène en Gaston Michielsens bij een van de eerste zelfbinders in de Damespolder.

Vele polderwegen nog onverhard, of later bestraat met kinderkoppen. Op de dijken, wegkanten en kweldergebieden de schaapskuddes. De landerijen bevolkt door krooien landarbeiders (sters) voor het planten, wieden en oogsten.

Net boven de dijk het hoedje van de boer of jachtopzichter. Je ziet het niet meer, de boer moet zelf werken en de jachtopzichter is er niet meer.

Voor 1934 geen aardappelen, wat volgens Völcker de reden was van de te lage geldopbrengsten per ha. Anders zou de pachtprijs wel kunnen stijgen. Wel vele ha klaver die natuurlijk dienst deden als voedsel voor de vele paarden die men op de velden (kavels) zag voor het ploegen, zaaien en oogsten.

Bedrijvigheid vooral in het najaar bij de Woensdrechtse en Ossendrechtse haven en Woensdrechtse Statie, een beeld dat ook al 10-tallen jaren is verdwenen uit de polders.

Op het einde van mijn verhaal moet ik voor de leek toch over de polders onder Woensdrecht en ook over Ossendrecht nog iets speciaals vertellen.

Als men de mooie foto's bekijkt van de grote polderhoeven zou men denken dat alleen deze pachtboeren de landerijen van de Völcker's bewerkten.

Buiten deze grote polderboerderijen verpachtten de Völcker's (of andere erfgenamen van Van der Duyn of Völcker) vele kavels (ha. grond) aan boeren van het hoog (zandboeren van de wal).

Dit moet ontstaan zijn doordat in het begin van deze eeuw, de hooglandse boertjes op de openbare verkopen van de gewassen te velde, dikwijls kopers waren van deze gewassen. Zij hadden grote gezinnen en aangevuld met nog wat goedkope arbeidskrachten van het hoog konden zij het vele handwerk, zoals maaien, pikken, binden, hopen en oogsten, uitvoeren.

Het graan (gedeeltelijk voor veevoer) en stro was welkom op hun gemengde (vee en land) bedrijfjes. Het graan of de erwten werden zo kort tegen de grond afgepikt, dat men geen stoppeltje of stengeltje meer kon zien. De zandboertjes konden het toen goed gebruiken. Het was het begin van deze eeuw, dus alles ging te voet.

Ik hoor het grootvader Hugo Jansen nog vertellen. Met 2 blauwe kruiken (5 liter) drinken op de rug, 's morgen om 4 uur of half 5, op weg om klaver te gaan maaien in de Woensdrechtse polders of zelfs tot in Rilland en dit allemaal te voet

Toen rond 1928-1930 de Völcker's het eigen beheer van boerderijen en gronden opgaven vanwege de slechte resultaten en alles ter pacht aanboden, waren de hooglandse boeren er als de kippen bij om de kavels grond te huren. Men wist al wat er in de polder te koop was.

In de Völckerpolder zien we Oerlemans en Van de Poel (voorheen Van Ostaay uit Hoogerheide) en Alf. Jansen van Calfven, kavels grond in pacht hebben.

Achter in de Anna Mariapolder boeren Jansen van de hoeve Calfven, de Dooy voorheen Verdult (de Pluim), Withagen, Mous, Venne, allemaal komend van Hageland en omgeving, plus Peerke Jansen van het Puts Molentje.

Op het einde van de Nieuwe Hinkelenoord, "Hoogerwerf" wordt geboerd door Jansens en Koolens afkomstig uit de Laagstraat en Hageland.

Nu, in deze tijd, is het met de trekker tegen 30 km per uur uit de Laagstraat naar de Anna Mariapolder zo gepiept.

Zelf heb ik nog meegemaakt, zo tussen 1947-1953, dat grootvader Hugo Jansen in het najaar de petroleum-lantaarns voor de wagen de avond ervoor al vulde voor de andere dag. 5 Uur half 6 op, eerst koeien melken en voeren. Dan om 6 uur half 7 de paarden inspannen en vertrekken vanuit de Laagstraat voor een tocht van zo'n 1,5 uur naar Hoogerwerf met de zware Belgische paarden.

In de bietentijd met de paarden de handgestoken bieten afvoeren (eerst, voor 1953, naar de vlakbij gelegen Ossendrechtse haven, later naar de Peeberg op den Aanwas).

's Avonds half 5 of 5 uur terug met één, of een dubbele wagen "peeloof" (bietenloof) naar de Laagstraat. Met het donker thuis, dan lossen, niet te laat naar bed en de andere dag weer hetzelfde.

± 1940. (een natte zomer?) Een ploeg landarbeiders in dienst van Peer Michielsens op de Dameshoeve bezig met het hopen van tarwe. Het zijn z.g. "Duitse hopen" met vier schoven, met de aren naar beneden over staande schoven. Dit tegen het inregenen. V.l.n.r.: 1 vader Frie en 5 zoon Cotje de Jong (Koemussen) uit Woensdrecht, 2 vader Sjaan en 3 zoon Frans Raaijmakers, 6 vader Arjaan en 4 zoon Piet de Leeuw. (de vier laatsten uit de 18 Huizen)

*De gebr. Dalebout bezig met het "petaten horren".
Op de achtergrond de 18 Huizen in 1970. Nog op de ouderwetse manier.*

De aardappelen van de zandboeren werden meestal in de polder ingekuuld, zo dicht mogelijk bij een steenweg om, als de prijs goed was van januari tot april, over het molentje gesorteerd, in zakken gedaan en afgeleverd te worden.

De graanoogst werd na het hopen op wagens geladen (dikwijls twee wagens achter 1 span paarden) en naar de boerderij in de Laagstraat gereden. Waar het in de windschuur of in de mijten wachtte op de loondorsmachine in januari, februari.

Men zou zo zeggen, die graanmijten konden ook wel in de polder blijven staan, maar ik denk dat ze bang waren, dat deze graanmijten, waar ze hard voor gewerkt hadden, in de afgelegen polders het doelwit zouden kunnen worden van brandstichting.

Als het dan mooi weer was wilde men in de graanoogsttijd de paarden met lege wagens wel eens laten draven. Als men bij de kerk in Ossendrecht de berg afgang richting Aanwas, is het meerdere keren gebeurd, omdat op de oude boerentreinen geen rem zat, de paarden de druk van de wagens niet konden houden en van galop sloegen ze dan op hol. De bocht op de Aanwas kon altijd niet genomen worden en het hekwerk bij Alf. van Meir is er wel eens bekaaid van af gekomen.

Nee op 't hoog was men altijd weer blij dat tussen St. Nicolaas en Kerst het winterland geplougd was en men de polder weer kon laten rusten tot het voorjaar.

Toch waren die van het hoog blij met deze vruchtbare kleigrond. De opbrengsten en de kwaliteit waren veel hoger dan van de zandgrond en dat bracht geld in de la.

Het iedere keer 1,5 uur rijden van en naar de polder nam men maar voor lief. Een keer per jaar kwam Lenshoek rond de "bamis" de pacht ophalen en had dan gelijk de bietencontracten bij zich voor de suikerfabriek, waarvan hij contracteur was. Altijd waren er bieten gereserveerd voor Lenshoek want met de rentmeester van Völcker bleef men graag in een goed blaadje.

Ook deze pachters, of hun nakomelingen, zijn in de jaren '70 eigenaar geworden van deze gronden toen de Völcker's ze te koop aanboden. Nu, met het overschot van organische mest, kunstmest en vooral beregening blijven de oogsten niet zo ver meer achter op de zandgronden. Op tweeërlei wijze kunnen we afscheid nemen van de polders uit de eerste helft van deze eeuw.

1. Zie ik de bietenstekers op hun fietsje in het najaar, een beetje krom, onder de klei, tussen licht en donker op de kaaidijk, de karavaan met sjorrende paarden de wagens bietenloof vooruit trekkend passeren, om thuis in Ossendrecht de warme plattebuis en de pot boerenkool met spek op te zoeken.

2. Zelf hou ik meer van zoals onze polderschilder Marten Melsen het zag : Een zonnige dag in mei een krooi wieders (sters) op het land. In de buurt de schaapherder rustend op zijn stok, de hond naast hem en op de achtergrond de schapen, een beeld dat weinig mensen uit de polder zich kunnen herinneren.

Met dit beeld eindig ik mijn verhaal dat globaal de geschiedenis beschrijft over de laatste 100 jaar van de Woensdrechtse Polders.

Wat zal het beeld van de polders over 100 jaar zal zijn?

Ik ben bang dat we, zoals de Belgen die verleden jaar voor hun filmopname van de TV-serie "Terugkeer naar Oosterdonk" moesten uitwijken naar de Damespolder in Nederland om hun prachtige (polder)vergezichten met bomendijken te kunnen maken, omdat er geen Antwerpse polders meer zijn waar men dit ziet, ook voor de Woensdrechtenaar van omstreeks 2050 geen "Terugkeer naar Völkerdorp" meer mogelijk zal zijn.

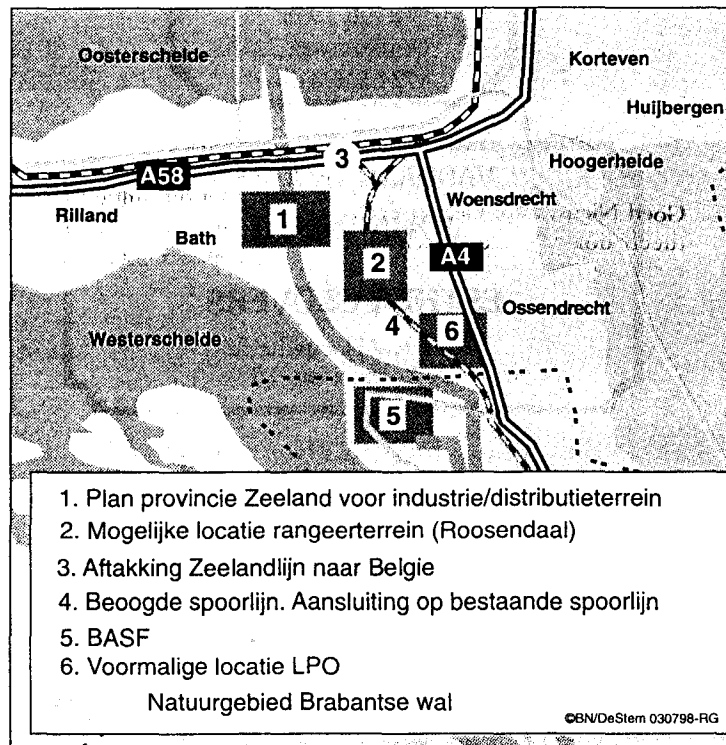

Links Arjaan de Leeuw met zijn maat Christiaan Raaijmakers op het onverharde paadje vanaf de 18 Huizen, het "floeren" pak aan, op weg naar de boer.

Schilderij "De Wieders" van Maarten Melsen

WELVAART ! - WELZIJN ?

- Reimerswaal wil een windmolenpark in de Anna-Mariapolder.
 - De Delta Nuts uit Middelburg denkt over een wateropslag in de Oude Hinkelenoord.
 - Een spoorlijn uit het Antwerpse industriegebied naar Nederland.
 - Uit de Woensdrechtse Raad hoor ik al stemmen om alles ten westen van de Zoomweg toch maar een logistieke (wat dat dan mag zijn) bestemming te geven.
- Als ik dit laatste allemaal overzie zijn mijn onderzoek en verhaal misschien nog maar net op tijd geweest.

Hoogerheide, september 1998.

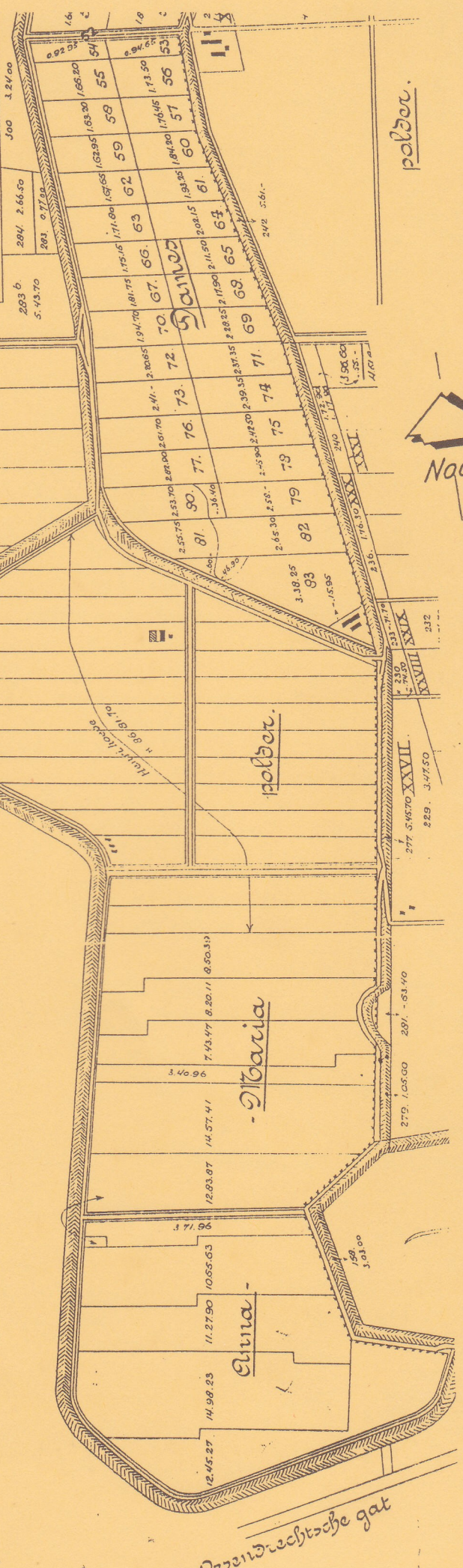
Eugene Jansen.

Bronnen:

- Archiefdienst Reimerswaal, Goes, Bergen op Zoom.
- Privé archief Lenshoek (Völcker).
- Lectuur: C. Dekker "Zuid-Beveland".
- P.J. Aarssen "Rilland, Bath en Maire in de loop der eeuwen".
- Hr. R. Jacobs, stamboom informatie.
- Dagbladinfo, met toestemming van BN/De Stem.
- Met dank aan de oud-bewoners uit de 18 Huizen en omliggende polders.

Voor- en achterkant van de Tijding
zijn bedrukt met fragmenten van de
perceel- en eigendomskaart uit ± 1910

Dames polder.		Van der Duijn polder.		Eaters polder.		Overdeele die dikke lusschen beide breanches der Vaart te van de Duijn	
92	Waarde	92	Waarde	92	Waarde	Stf. enz.	Waarde
1	6.651,75	31	879	I, II	15.002,75	XXXI	1.777,35
2	2.562,50	32	3.016,50	III	6.398	XXXII	0.730
3	2.316,50	33	2.634	IV	7.503	XXXIII	0.467
4	3.750	34	3.192,25	V	7.300	XXXIV	0.467
5	3.494,25	35	3.192,25	VI	7.300	XXXV	0.467
6	3.494,25	36	3.192,25	VII	7.300	XXXVI	0.467
7	3.996,75	37	2.112,75	VIII	8.124,25	XXXVII	0.467
8	5.872,25	38	2.112,75	IX	8.124,25	XXXVIII	0.467
9	5.872,25	39	2.112,75	X	8.124,25	XXXIX	0.467
10	4.038,75	40	4.507,75	XI	8.124,25	XL	0.467
11	12.673,25	41	2.071,75	XII	8.124,25	XL I	0.467
12	3.261,25	42	3.254,50	XIII	5.744,50	XL II	0.467
13	10.472,25	43	3.856	XIV	4.937,50	XL III	0.467
14	10.045,75	44	4.727	XV	2.003,50	XL IV	0.467
15	6.764,75	45	4.727	XVI	1.334	XL V	0.467
16	6.193,75	46	4.727	XVII	6.774	XL VI	0.467
17	3.662,75	47	5.056,75	XVIII	6.899	XL VII	0.467
18	3.547,75	48	2.770,50	XIX	6.095,75	XL VIII	0.467
19	4.900,25	49	4.856,50	XX	6.769,50	XL IX	0.467
20	3.530,25	50	3.095,50	XX I	5.707,75	XL X	0.467
21	4.965,50	51	4.641,50	XX II	6.000,75	XL XI	0.467
22	4.209,50	52	3.772,25	XX III	7.706,75	XL XII	0.467
23	3.912,25	53	5.239,50	XX IV	4.106,87	XL XIII	0.467
24	-	54	1.371	XX V	4.766,87	XL XIV	0.467
25	5.306,75	55	12.000	XX VI	6.266,50	XL XV	0.467
26	3.76	56	2.970,75	XX VII	6.266,50	XL XVI	0.467
27	1.632,75	57	3.101,25	XX VIII	6.266,50	XL XVII	0.467
28	2.615	58	3.154	XX IX	6.266,50	XL XVIII	0.467
29	2.630,25	59	2.917	XX X	6.266,50	XL XIX	0.467
30	2.767,75	60	3.631,75	XX I	6.266,50	XL XX	0.467

92	Waarde	92	Waarde	92	Waarde	92	Waarde
290	1.34,00	294	2.50,10	295	4.96,85	296	4.89,85
291	1.34,00	297	0.71	298	2.99,00	299	4.69,65
292	0.09,35	298	1.24,90	299	0.09,00	300	3.24,00
293	0.19,46	299	1.24,90	300	0.09,00		
294	0.19,46	300	1.24,90				
295	0.19,46						
296	0.19,46						
297	0.19,46						
298	0.19,46						
299	0.19,46						
300	0.19,46						

Webber Schelde.

polder.

polder.

Baria

Elma

Damesrechtstafte gat